

Μνήμων

Τόμ. 12 (1989)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΟΦΩΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

ΜΑΡΙΑ Α. ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

doi: [10.12681/mnimon.400](https://doi.org/10.12681/mnimon.400)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ Μ. Α. (2013). ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΟΦΩΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ. *Μνήμων*, 12, 117–148. <https://doi.org/10.12681/mnimon.400>

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ ΣΤΟ ΓΕΡΜΑΝΟΦΩΝΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΑ

Ἄρκετά χρόνια πριν ἀπὸ τὴν πληθώρα τῶν ἐκδόσεων σχετικὰ μὲ τὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα καὶ τῶν ἀντιστοίχων δημοσιευμάτων στὸν τύπο¹, ὑπῆρχε στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπῃ παράδοση ἐνασχόλησης μὲ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο. Σημαντικὴ πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὸν ἀντίκτυπο τῆς ἔντονης ἐκδοτικῆς δραστηριότητος τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰ. στὸ μὴ ἑλληνόφωνο κοινὸ ἀποτελοῦν τὰ γερμανόφωνα περιοδικά². Ἦδη ἀπὸ τὴν καμπὴ τοῦ αἰῶνα³, ἀφθονοῦν οἱ μνεῖες

1. Γιὰ τὰ γερμανικὰ πολιτικὰ φυλλάδια φιλελληνικοῦ χαρακτήρα καθὼς καὶ τὰ δημοσιεύματα σὲ περιοδικὰ βλ. Regine Quack-Eustathiadis, *Der deutsche Philhellenismus während des griechischen Freiheitskampfes 1821-1827, Südosteuropäische Arbeiten* (ἐκδ. Mathias Bernath), Μόναχο 1984, πίνακας τῶν πολιτικῶν φυλλαδίων καὶ τῶν βιβλιοκρισιῶν, 155-163.

2. Εὐχαριστῶ τὸν κ. Φίλιππο Ἡλιοῦ, ποῦ ἔδωσε τὸ ἔναυσμα σ' αὐτὴ τὴν ἔρευνα καὶ ἔθεσε στὴ διάθεσή μου στοιχεῖα ποῦ εἶχε συλλέξει ὁ ἴδιος. Μία πρώτη προσέγγιση μὲ θέμα τὶς πληροφορίες γιὰ τὸν Κοραῖ σὲ γερμανόφωνα (κυρίως γερμανικὰ) περιοδικὰ κατὰ τὴν τρίτη δεκαετία τοῦ 19ου αἰῶνα ἔχει γίνει ἀπὸ τὸν Horst Röhling, «Was erfuhr der deutsche Zeitschriftenleser der 20er Jahre des 19. Jh. s von Adamantios Korais», *Folia Neohellenica*, 1 (1975), 95-111.

3. Χαρακτηριστικὸ πρῶμο παράδειγμα ἀποτελεῖ τὸ περιοδικὸ *Allgemeiner Litterarischer Anzeiger* (1796-1801), μὲ τὸ ὁποῖο συνεργαζόταν ὁ Fr. Alter, ποῦ θὰ τὸν συναντήσουμε καὶ σὲ ἄλλα περιοδικὰ ὡς κριτικὸ ἑλληνικῶν βιβλίων. Στοιχεῖα ἀπὸ ἄρθρα τοῦ Alter στὸ περιοδικὸ αὐτὸ χρησιμοποίησε ὁ Γ. Λαΐος, «Οἱ χάρτες τοῦ Ρήγα. Ἐρευνα ἐπὶ νέων πηγῶν», ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ *ΔΙΕΕ*, 14 (1960). Σὲ παράρτημα δημοσίευσε — στὸ πρωτότυπο καὶ σὲ μετάφραση — τὴν ἀγγελία τῆς Χάρτας τοῦ Ρήγα, *Allg. Lit. Anzeiger* 1797, 1206-1207 [Λαΐος, 69-71, ἑλλ. μτφρ. 71-72] καὶ εἰδήσεις γιὰ τὶς ἐκδόσεις τοῦ Ἐναχάρσιδος, *Allg. Lit. Anzeiger*, 1801, 1629-1630 [Λαΐος, 77-78, ἑλλ. μτφρ. 78-79]. Δημοσίευσε ἐπίσης μόνο στὰ ἑλληνικὰ τὴν ἀγγελία γιὰ τὸ χάρτη τοῦ Ἰωάσαφ, *Allg. Lit. Anzeiger* 1800, 912, Λαΐος, 76. Τὰ δημοσιεύματα τοῦ Alter ἀποτελοῦν σημαντικὴ πηγὴ, γιατί συνήθιζε νὰ περιλαμβάνει καὶ ἀποσπάσματα ἐπιστολῶν διαφόρων πρὸς τὸν φίλο καὶ πληροφορητὴ του Ἄνθιμο Γαζῆ (βλ. *ἔδῳ*, Παράρτημα, ἐπιστολὲς Λογαδῆ καὶ Κοραῖ). Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πρώτου ἐκδότη Roch τὸ περιοδικὸ συνέχισε ὡς *Litterarische Blätter* (1802-1805) καὶ *Neuer Litterarischer Anzeiger* (1806-1808): βλ. Joachim Kirchner, *Bibliographie der Zeitschriften des deutschen Sprachgebietes von den Anfängen bis 1830*, Stuttgart 1969, λ. 4606, 4644, 4681. Ἀπὸ τὸ 1802 ἄλλαξε καὶ ἡ στάση τῆς σύνταξης ὡς πρὸς τὴν παρουσίαση μὴ γερμανικῶν βιβλίων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ βρίσκουμε πιά εἰδήσεις γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίο. Στὸν πρόλογο τοῦ 1802

νεοελλήνων συγγραφέων και εκδόσεων, καθώς και πληροφορίες για την ανάκαμψη της παιδείας (ίδρυση σχολείων, διορισμοί δασκάλων κλπ.)⁴ με τη μορφή συντόμων σχολίων, προκηρύξεων για νέες εκδόσεις αλλά και έκτενων βιβλιοκρισιών. Έδω παρουσιάζονται δημοσιεύματα για το ελληνικό βιβλίο από περιοδικά «γενικού» επιστημονικού περιεχομένου» (allgemeinwissenschaftliche Zeitschriften)⁵.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την σημασία των περιοδικών αυτών για το λόγιο αναγνωστικό κοινό, θα πρέπει να τα τοποθετήσουμε στο γενικό πλαίσιο του περιοδικού τύπου του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα. Οί τεχνικές προϋποθέσεις στο χώρο του έντυπου παραμένουν ως το 1840, όταν διαδίδεται ή χρήση των ατμοκίνητων τυπογραφικών μηχανών και των κυλινδρών, περίπου ίδιες⁶. Έτσι μπορούμε να θεωρήσουμε ότι οί τελευταίες δεκαετίες του 18ου και οί πρώτες του 19ου αιώνα αποτελούν μία ενιαία περίοδο σέ ό,τι αφορά τούς αριθμούς κυκλοφορίας και τή διακίνηση του έντυπου. Η ποσοτική έκρηξη στο χώρο των εκδόσεων, που παρατηρείται σ' όλη τή δυτική και κεντρική Ευρώπη στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, εμφανίζεται με ιδιαίτερη ένταση και στίς γερμανόφωνες χώρες, ενισχυμένη και από τήν αποκεντρωτική διαμόρφωση τής κρατικής οργάνωσης. Άν για τή διάστημα 1751-1765 γνωρίζουμε στο γερμανόφωνο χώρο 494 καινούρια περιοδικά⁷, μεταξύ 1766 και 1790 έχουν διαπιστωθεί 2191⁸ και από τή 1791 ως τή 1815, περίπου 1800⁹.

Σημαντική τομή για τή γερμανόφωνο περιοδική τύπο αποτελεί ή νομοθετική παγίωση τής προληπτικής λογοκρισίας με τίς αποφάσεις του Karlsbad (Karlsbader Beschlüsse 1819). Παρά τή μακρά παράδοση τής λογοκρισίας¹⁰, τή νομοθέτη-

διατυπώνεται καθαρά ή νέα αντίληψη, ότι «ή ξένη γραμματεία δέν θά έχει πιά θέση [στό περιοδικό] σύμφωνα με τήν επιθυμία πολλών συνδρομητών», ώστε να υπάρχει περισσότερος χώρος για άλλα άρθρα.

4. Οί σχετικές ειδήσεις έχουν περιληφθεί στον Κατάλογο δημοσιευμάτων, *έδω*, σ. 131-140.

5. Άκολουθώ, παρά τίς κάποιες ανεπάρκειές της (κυρίως στά κριτήρια για τήν ένταξη των εντύπων σέ κατηγορίες), τήν ταξινόμηση Kirchner, όπως έχει διαμορφωθεί στή βιβλιογραφία του (βλ. σημ. 3) και στό βιβλίο του *Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens*, 2 τόμοι, Wiesbaden 1958-1962, ως τήν πιό αναλυτική για τόν 18ο και 19ο αιώνα. Τόν Kirchner ακολουθεί και ή M. Lindemann, *Deutsche Presse bis 1815*, Βερολίνο 1969.

6. Roger Chartier - Daniel Roche, «Livres et Presse: véhicules des idées», *Septième Congrès International des Lumières: rapports préliminaires*, Βουδαπέστη, 26 juillet-2 août 1987, 100.

7. Kirchner, *Geschichte*, I, 72.

8. *Ό.π.*, 115.

9. *Ό.π.*, 267.

10. Για τήν εξέλιξη τής έννοιας τής ελευθερίας του τύπου και τήν ιστορία τής λογοκρισίας στό γερμανόφωνο χώρο βλ. Franz Schneider, «Presse, Pressefreiheit, Zensur», *Geschichtliche Grundbegriffe*, (έκδ. O. Brunner - W. Conze - R. Coselleck), 4 (1978), 899-927. Βλ. επίσης, κυρίως για τόν 18ο αιώνα, H. Kiesel - P. Münch, *Gesellschaft und Literatur im 18. Jahrhundert. Voraussetzungen und Entstehung des literarischen Markts in Deutschland*, Μόναχο 1977, 104-123.

μα τοῦ 1819 ἀποτελεῖ μία ἰδιαίτερη στιγμή στὸν ἀγώνα τῆς συντηρητικῆς Εὐρώπης γιὰ τὸν περιορισμὸ τῶν πνευματικῶν ἐλευθεριῶν. Μὲ τις ἀποφάσεις τοῦ Karlsbad δὲν ἐλεγχόταν μόνον ὁ τύπος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀκαδημαϊκὴ ἐλευθερία φοιτητῶν καὶ καθηγητῶν, σὲ κάθε βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσης¹¹. Ἡ σπουδαιότερη γιὰ τὸν περιοδικὸ τύπο διάταξη ἦταν ἡ καθιέρωση τῆς προληπτικῆς λογοκρισίας γιὰ περιοδικὰ, ἐφημερίδες καὶ γενικὰ κάθε ἔντυπο μέχρι 20 τυπογραφικά¹². Ἡ ἀνασταλτικὴ ἐπίδραση τῶν λογοκριτικῶν μέτρων φαίνεται κυρίως στὴ μείωση τῶν νέων περιοδικῶν ἐκδόσεων. Ἀπὸ τις 2500 ποὺ παραθέτει ὁ Kirchner γιὰ τὸ διάστημα 1800-1840¹³, μεγάλο μέρος ἀνήκει στὴν περίοδο πρὶν τὸ 1815.

Ἡ σχετικὴ ἐπιβράδυνση στὴν περιοδικὴ ἐκδοτικὴ κίνηση ἐξηγεῖ πιθανόν μερικὰ καὶ τὴν ἐπιβίωση τῶν παραδοσιακῶν «γενικῶν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν» (allgemeinwissenschaftliche Zeitschriften). Πρόκειται γιὰ μία ἀπὸ τις κατευθύνσεις ποὺ πῆρε τὸ γραμματολογικὸ περιοδικὸ (périodique littéraire, literarische Zeitschrift), εἶδος ποὺ ἐγκαινιάστηκε στὴ Γαλλία μὲ τὴν ἔκδοση τοῦ *Journal des Savans* (1665). Τὸ πρῶτο ἀντίστοιχο περιοδικὸ στὴ Γερμανία, τὸ *Acta Eruditorum* (1682), ἔβγαινε στὰ λατινικά. Γερμανόφωνα περιοδικὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ ἀρχισαν νὰ ἐμφανίζονται στὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα, συνήθως μὲ τὸν τίτλο *Zeitungen der gelehrten Sachen* (Ἐφημερίς τῶν λογίων θεμάτων) καὶ διαμόρφωσαν σταδιακὰ τὸν τύπο τοῦ βιβλιοκριτικῶν γενικοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ¹⁴.

11. Μέχρι τὸ 1819 οἱ προτάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης γιὰ αὐστηρὴ λογοκρισία εἶχαν ὑλοποιηθεῖ σὲ κάθε γερμανικὸ κράτος διαφορετικὰ (Kirchner, *Geschichte*, II, 1 κ.έ.). Οἱ ἀποφάσεις τοῦ Karlsbad, ἦταν ἡ ἀπάντηση στὴν ἀξζανόμενη δραστηριότητα τῶν φοιτητικῶν σωματείων. Ἀφορμὴ γιὰ τὴν κατάληξη σὲ μία ὀριστικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν περισσότερων γερμανικῶν κρατῶν, ὑπῆρξε ἡ δολοφονία τοῦ συγγραφέα August von Kotzebue ἀπὸ ἕναν φοιτητὴ στὶς 23 Μαρτίου 1819. Γιὰ τὴν πολιτικὴ ἰδεολογία τῆς περιόδου 1815-1848 καὶ τις διαδικασίες ποὺ ὀδήγησαν στὶς ἀποφάσεις τοῦ Karlsbad, βλ. Walter Bussman, «Vom Heiligen Römischen Reich deutscher Nation zur Gründung des deutschen Reiches», *Handbuch der europäischen Geschichte*, 5 (1981), 456-463.

12. Γιὰ τὴν Αὐστρία, ὅπου ἡ προληπτικὴ λογοκρισία ἴσχυε καὶ πρὶν τὸ 1819 ἀκόμη καὶ γιὰ μεγαλύτερα ἔντυπα, ἡ διάταξη αὐτὴ θὰ εἶχε σημάει μία σχετικὴ ἐλάφρυνση. Ὅμως ἡ πρόσθετη διάταξη ὅτι γιὰ τὰ ἔντυπα πάνω ἀπὸ 20 τυπογραφικά μπορούσαν νὰ διατηρηθοῦν σὲ κάθε χώρα οἱ παλιότεροι νόμοι, ἐπέτρεψε τὴ διατήρηση τοῦ ἰσχύοντος καθεστώτος. Βλ. Julius Marx, *Die österreichische Zensur im Vormärz*, Βιέννη 1959, 15-16.

13. Kirchner, *Geschichte*, II, 468.

14. Ὁ.π., I, 19 κ.έ. Γιὰ τὸ ρόλο τοῦ γραμματολογικοῦ περιοδικοῦ στὴ διαμόρφωση ἐνός νέου δίκτυου πληροφόρησης καὶ ἐνός νέου κοινοῦ βλ. Claude Labrosse, *Fonctions culturelles du périodique littéraire*, Cl. Labrosse - Pierre Retat, *L'instrument périodique. La fonction de la presse au XVIIIe siècle*, Lyon 1985, 11-136, κυρίως τὰ κεφάλαια 1, 2: «Stratégie et méthode du périodique» καὶ 1, 3: «Méthode de lecture». Ἡ Sibylle Obenaus, «Die deutschen allgemeinen kritischen Zeitschriften in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Entwurf einer Gesamtdarstellung», *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 14 (1974), 1-122, ἐπιμένει περισσότερο σὲ μία ἐρμηνεία τῶν περιοδικῶν αὐτῶν ὡς φαινομένου κυρίως τοῦ 19ου αἰ., χωρὶς ὅμως νὰ ὑποτιμᾷ τὴ σημασία τῆς παράδοσης ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ἤδη στὸν 18ο αἰ. Εἰδικὰ τὰ περιοδικὰ ποὺ μᾶς ἀπασχολοῦν ἐδῶ [*Göttingische gelehrte Anzeigen* καὶ *Allgemeine Literaturzeitungen* (Jena καὶ Halle)] ἔχουν μία σημαντικὴ προϊστορία στὸν 18ο αἰ., βλ. καὶ Obenaus, ὁ.π., 5, 11, 31.

Ἐν καὶ μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ εἰδικευμένου ἐπιστημονικοῦ τύπου ἡ ἔκδοση νέων γενικῶν περιοδικῶν περιορίζεται, ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν στὴν περίοδο 1766-1790 τὸ 8,5% τοῦ συνόλου τῆς παραγωγῆς¹⁵. Τὰ περιοδικὰ αὐτὰ ὑποκατέστησαν ἐν μέρει τὴν ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν λογίων. Παρουσίαζαν ὄχι μόνο τὶς νέες ἐκδόσεις, ἀλλὰ καὶ πλῆθος ἄλλες εἰδήσεις ἀπὸ τὴν «δημοκρατία τῶν λογίων» (*république des savants, Gelehrtenrepublik*). Μεταξὺ ἄλλων, περιεῖχαν σύντομα πρακτικὰ ἀπὸ τὶς συνεδριάσεις τῶν ἀκαδημιῶν, προγράμματα μαθημάτων τῶν γειτονικῶν στὸν τόπο ἔκδοσης Πανεπιστημίων, ἀναφορὲς σὲ σχεδιαζόμενες νέες ἐκδόσεις, καὶ κάθε εἶδους πληροφορίες γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν λογίων (διορισμοί, βραβεύσεις κλπ.) καθὼς καὶ νεκρολογίες. Οἱ πληροφορίες καὶ ἀνακοινώσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου συγκεντρώνονταν συνήθως σ' ἓνα συμπληρωματικὸ φύλλο ποὺ συνόδευε τὸ κύριο μέρος τοῦ περιοδικοῦ μὲ ὄχι ρητὰ καθορισμένη συχνότητα, τὸ λεγόμενο *Intelligenzblatt*, ὅπου δημοσιεύονταν οἱ ἀγγελίες τῶν ἐκδοτικῶν οἴκων¹⁶. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ πετυχημένα περιοδικὰ τοῦ εἴδους, τὸ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung* μποροῦσε νὰ καυχᾶται τὸ 1812 ὅτι εἶχε ἐκδόσει μέσα σ' ἓνα χρόνο 385 τεύχη ἔναντι 346 τοῦ ἀνταγωνιστικοῦ *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Halle). Καὶ ὅμως ὑπῆρχε πρόβλημα χώρου καὶ ἔπρεπε νὰ ἐκδοθοῦν καὶ συμπληρωματικὰ φύλλα (*Ergänzungsblätter*)¹⁷, τὰ ὁποῖα ἄρχισαν ὄντως νὰ ἐκδίδονται τὸ 1813. Τὰ μεγάλα περιοδικὰ τοῦ εἴδους, ποὺ διέθεταν μέχρι καὶ 1500 συνεργάτες¹⁸, παρουσίαζαν κατὰ μέσο ὄρο 90 βιβλία τὸ μῆνα, ταξινομημένα σὲ διάφορες στήλες, ποὺ περιλάμβαναν ὅλα τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἐπιστητοῦ: ἀπὸ τὴ θεολογία καὶ τὴ λειτουργική, ὡς τὴν παιδικὴ λογοτεχνία καὶ τὶς πολεμικὲς ἐπιστῆμες (*Kriegswissenschaften*), τὴν κτηνιατρικὴ καὶ τὴν γεωγνωσία. Ἀνάλογα μὲ τὴν ἐπιτυχία τοῦ κάθε περιοδικοῦ, κυκλοφοροῦσαν σὲ 1000 ὡς 2600 ἀντίτυπα¹⁹.

Δὲν θὰ πρέπει νὰ παραγνωρίσουμε τὸν παράγοντα τῆς πολλαπλῆς ἀνάγνωσης

15. Kirchner, *Geschichte*, I, 116.

16. Ὁ ὄρος *Intelligenzblatt* καλύπτει ἀρχικὰ τὰ ἐπισήμου χαρακτῆρα φύλλα ποὺ περιεῖχαν κυρίως ἀγγελίες καὶ ἐκδίδονταν ὑπὸ κρατικὴ ἐποπτεία, Schneider, ὁ.π., 911.

17. *Jenaische Allgemeine Literatur - Zeitung*, *Intelligenzblatt* 75, 23 Δεκ. 1812, στ. 593-600.

18. Elfriede Naumann, *Die Allgemeine Literatur-Zeitung und ihre Stellung zur Literatur in den Jahren 1804-1832*, Halle 1832, 9, ὅπου ἀναφέρονται 1500 συνεργάτες τοῦ *Allgemeine Literatur - Zeitung* (Jena), ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ περισσότεροι συνέχισαν τὴ συνεργασία τους καὶ μὲ τὸ *Allgemeine Literatur - Zeitung* (Halle).

19. 1000 ἀντίτυπα δίνει γιὰ τὴν πιὸ ἐπιτυχημένη περίοδο τοῦ *Göttingische gelehrte Anzeigen*, στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα, ὁ Gustav Roethe, *Göttingische Zeitungen von gelehrten Sachen, Festschrift zur Feier des 150 jährigen Bestehens der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Beiträge zur Gelehrten Geschichte Göttingens*, Βερολίνο 1901, 574. Γιὰ τὸ 1805 ὁ βιβλιοθηκάριος τοῦ Göttingen Reuss (βλ. σημ. 46) σημειώνει 300 ἀντίτυπα. Ἡ κυκλοφορία τῶν *Allgemeine Literatur - Zeitung* (Halle) καὶ *Jenaische Allgemeine Literatur - Zeitung* κυμαίνονταν μεταξὺ 1500 καὶ 2600 ἀντιτύπων περίπου, Kirchner, *Geschichte*, I, 201-202.

τοῦ κάθε ἀντιτύπου, ποὺ αὐξάνει κατὰ πολὺ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ²⁰ καὶ ποὺ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικός, καθὼς μεγάλο μέρος τῶν συνδρομητῶν ἀποτελοῦσαν οἱ ἀναγνωστικὲς ἑταιρεῖες (Lesegesellschaften)²¹. Φαινόμενο τοῦ 18ου αἰώνα, ποὺ συνεχίστηκε στὸ 19ο μὲ ἀλλαγὴ στόχων καὶ σύνθεσης, οἱ ἀναγνωστικὲς ἑταιρεῖες συσπείρωναν τοὺς ἀναγνώστες καὶ ἐπέτρεπαν τὴν κυκλικὴ κυκλοφορία τῶν ἐντύπων. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο περιοριζόταν τὸ κόστος ἀπόκτησης βιβλίων καὶ ταυτόχρονα ὑπῆρχε ἕνας σταθερὸς κύκλος ἀναγνωστῶν, μέσα στὸν ὁποῖο μποροῦσαν νὰ συζητηθοῦν τὰ ἐρεθίσματα ποὺ δημιουργοῦσε ἡ ἀνάγνωσις. Τὰ μέλη τῶν ἑταιρειῶν προέρχονταν κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὰ μεσαῖα καὶ ἀνώτερα ἀστικά στρώματα²². Ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν καταλόγων τῶν ἑταιρειῶν προκύπτει ὅτι τὸ περιοδικὸ ἐντυπο καὶ τὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἀνάγνωσίν του λεξικά καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ ἔργα ἀποτελοῦσαν σταθερὸ τμήμα καὶ συχνὰ τὴν πλειοψηφία τῶν ἐντύπων²³. Σὲ ὅλες τὶς ἑταιρεῖες γιὰ τὶς ὁποῖες διαθέτουμε στοιχεῖα ἐμφανίζονται ἕνα ἢ καὶ περισσότερα γενικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ. Τὰ κριτήρια ἐπιλογῆς τῶν ἑταιρειῶν φαίνεται νὰ παρέμειναν καὶ στὸν ἀρχόμενον 19ο αἰῶνα τὰ ἴδια. Στὸν κατάλογο τοῦ Μουσείου τοῦ Erlangen (1809) παρουσιάζονται καὶ τὰ πέντε ἡγετικά γενικὰ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς: *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Halle), *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*, *Leipziger Allgemeine Literatur-Zeitung*, *Heidelberger Jahrbücher* καὶ *Göttingische gelehrte Anzeigen*²⁴.

Γιὰ μιὰ πρώτη καταγραφή δημοσιευμάτων σχετικὰ μὲ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον, ἐπιλέξαμε ὀρισμένα περιοδικὰ μὲ κύριο κριτήριον τὴ μακροβιότητα, ὥστε νὰ ἀποφευχθοῦν τυχαῖα συμπεράσματα γιὰ τὴ συχνότητα τῶν δημοσιευμάτων ἢ τοὺς κριτικούς, ὅπου αὐτοὶ εἶναι γνωστοί. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γερμανικὰ περιοδικὰ *Göttingische gelehrte Anzeigen* (GgA, 1793-), *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Jena) [ALZ (Jena), 1785-1803], *Allgemeine Literatur-Zeitung* (Halle) [ALZ (Halle), 1804-1849] καὶ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung* (JALZ, 1804-1848)²⁵, θεω-

20. Γιὰ τὸ 18ο αἰῶνα οἱ Kiesel - Münch, ὁ.π., 160, ὑπολογίζουν 10 ἀναγνώστες ἀνὰ ἀντίτυπο.

21. Βλ. γιὰ τὶς ἀναγνωστικὲς ἑταιρεῖες τοῦ 18ου αἰώνα Marlies Prüsener, «Lesegesellschaften im 18. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Lesergeschichte», *Archiv für Geschichte des Buchwesens* XIII (1973), 369-584, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ ὅλο τὸ γερμανόφωνο χῶρο.

22. Ἡ Prüsener στὴ μελέτη της παρουσιάζει τοὺς διάφορους τύπους ἑταιρειῶν καὶ τὸν τύπο τῆς «πραγματικῆς ἀστικῆς» ἑταιρείας τὸν ὁποῖο θεωρεῖ ἀπὸ τοὺς παράγοντες ποὺ συνέτειναν στὴ διαμόρφωση ἀστικῆς ταυτότητας. Ἐπίσης συνδυάζει τὴν ἐπιβράδυνση τοῦ ρυθμοῦ ἰδρύσεως ἀναγνωστικῶν ἑταιρειῶν στὸ 19ο αἰῶνα μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ χαρακτῆρα τους καὶ τὴ μετατροπὴ τους σὲ λέσχες ἢ ἀναγνωστήρια.

23. Ὁ.π., κεφ. 3, 2. 471-479, Periodika, der Grundstock der Bibliothek, als Antwort auf die Leser-Erwartungen.

24. Ὁ.π., 527 καὶ σημ. 582.

25. Συνοπτικὴ ἐκθεση τῆς ἱστορίας τῶν περιοδικῶν καὶ βιβλιογραφία βλ. Obenaus, ὁ.π., 11-33 καὶ 43-48.

ρήσαμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε και περιοδικά της Βιέννης για δύο λόγους: 1. Έχουν στενότερη έπαφή μ' ένα σημαντικό ελληνικό έκδοτικό κέντρο και 2. γνωρίζουμε ότι συνεργάτες τους, όπως ο F. K. Alter και ο B. Koritar, συνεργάζονταν και με γερμανικά περιοδικά, στα οποία τα βιεννέζικα χρησίμευαν συχνά ως πηγή²⁶. 'Επειδή πρόκειται για περιοδικά με σχετικά σύντομη έκδοτική διάρκεια, δημιουργήσαμε μια τεχνητή σειρά με τα *Annalen der österreichischen Literatur und Kunst* (ALK, 1802-1812)²⁷ και *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* (WALZ, 1813-1816).

Το περιοδικό *Jahrbücher der Literatur* (γνωστό και ως *Wiener Jahrbücher der Literatur*, *WJL*, 1818-1849) που είχε σε μεγάλο βαθμό τους ίδιους συνεργάτες με τα δύο προηγούμενα²⁸, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι κλείνει τη σειρά, παρότι ανήκει σε μια διαφορετική κατηγορία εντύπων. Κυκλοφορούσε σε τέσσερα τριμηνιαία τεύχη το χρόνο και περιείχε λίγα αλλά έκτενη βιβλιοκριτικά άρθρα²⁹. Σε κάθε άρθρο παρουσιάζονταν συνήθως πάνω από μία εκδόσεις μ' ένα κοινό θεματικό άξονα. Κανένα από τα άρθρα της περιόδου 1818-1833 δεν είναι αφιερωμένο σε ελληνικό βιβλίο³⁰. 'Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζουν τα άρθρα του Koritar που άπτονται ελληνικῶν θεμάτων. Πρόκειται για τις βιβλιοκρισίες του λεξικού του Vuk Karadžić³¹ και της συλλογής Fauriel³², καθώς και για το άρθρο για την προφορά της αρχαίας ελληνικῆς που συνεχίζει την παλαιότερη διαμάχη με τον Neidlinger³³.

Πρώτος συνεργάτης του περιοδικού ALK για τις ελληνικές εκδόσεις υπήρξε

26. Βλ. για παράδειγμα ALZ (Jena), 1802, III, *Intelligenzblatt* 153, 2 Σεπτ., όπου αναδημοσιεύεται από το περιοδικό ALK (μάλλον από τον ίδιο τον Alter) η είδηση για τις τρεις μεταφράσεις έργων του Aug. v. Kotzebue.

27. 'Εμφανίζεται με διάφορους τίτλους: βλ. *έδω*, σ. 131.

28. Stanislaus Hafner, «B. Koritar und die Wiener Zeitschriften des Vormärz», *Anzeiger für Slavische Philologie*, 12 (1981), 1-41.

29. 'Ακραίο παράδειγμα αποτελεί η βιβλιοκρισία 42 ταξιδιωτικῶν έργων για την 'Οθωμανική Αύκρατορία από τον J. Hammer, *Reisen ins osmanische Reich*, *WJL* 49 (1830), 1-72 και 50 (1830), 1-88.

30. Μοναδική αυτόνομη παρουσίαση Έλληνα συγγραφέα είναι το άρθρο του J. Hammer για τα δύο έργα του 'Ιακωβάκη Ρίζου-Νερούλου, *Cours de Littérature grecque moderne* και *Histoire moderne de la Grèce*, *WJL* 47 (1829), 65-85.

31. «Ueber Wuk's serbisches Wörterbuch, und - ob der Haupt - Grundsatz aller Literatur die Muttersprache, blos bey Serben und Neugriechen nicht gelten soll», *WJL* 4 (1818), *Anzeige-Blatt*, 45-59.

32. «Zu Fauriel's Chants populaires de la Grèce moderne» 26 (1824), *WJL Anzeiger-Blatt*, 51-52 και «Chants populaires de la Grèce moderne» *WJL* 30 (1825), 159-277, όπου κυρίως παρουσιάζεται ή σερβική συλλογή του Karadžić, *Narodne serpske pjesme*, Λειψία 1823-24. Οι αναφορές στη συλλογή του Fauriel περιορίζονται στις σελίδες 273-277. Βλ. και Miodrag Ibrovac, *Claude Fauriel et la fortune européenne des poésies populaires grecque et serbe*, Παρίσι 1966, 200-203, όπου σχολιάζονται τα δύο άρθρα.

33. «Ueber Neugriechische Sprache und Altgriechische Aussprache», *WJL* 6 (1819), 123-153. Βλ. και τη μετάφραση από τον K. Κοκκινάκη δύο άρθρων από τη διαμάχη Koritar - Neidlinger στις στήλες του WALZ με άφορμή την *Πραγματεία* του Γεωργιάδη, *Λόγιος Έρμής*, 1816, 7, 1 'Απριλίου, 97-110.

ὁ Franz Karl Alter (1741-1804), πρώην Ἰησουΐτης, ἐπόπτης (Kustos) τῆς πανεπιστημιακῆς βιβλιοθήκης καὶ λέκτωρ τῆς Διπλωματικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης, ὁ ὁποῖος συνεργαζόταν καὶ μὲ τὰ περιοδικὰ *A. L. Anzeiger*, *ALZ* (Jena), *ALZ* (Halle) καὶ *JALZ* μέχρι τὸ θάνατό του³⁴. Ὁ Alter συνέχισε στὸ *ALK* τὸ σύστημα πληροφόρησης ποῦ εἶχε ἀκολουθήσει καὶ στὸ *A. L. Anz.* Ἐκτὸς ἀπὸ σύντομες ἀνακοινώσεις γιὰ τὶς νέες ἐκδόσεις, παραθέτει καὶ εἰδήσεις ἀπὸ ἐπιστολὲς στὸ πρωτότυπο μὲ γερμανικὴ μετάφραση. Κύρια πηγὴ πληροφοριῶν τοῦ Alter ἦταν ὁ ἄνθιμος Γαζῆς, ποῦ προβάλλεται σχεδὸν σὲ κάθε εἰδήση. Πρὸς τὸν Γαζῆ ἀπευθύνονται καὶ οἱ δύο ἐπιστολὲς ἀπὸ τὸν Νικόλαο Λογάδη ποῦ παρουσιάζονται ἀποσπασματικά³⁵.

Ὁ Γαζῆς ὑπῆρξε συνδετικὸς κρίκος μὲ τὴ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων λογίων στὴ Βιέννη καὶ γιὰ τὸν Kopitar³⁶. Ὁ Bartholomäus (Jernej) Kopitar (1780-1844), γραφέας καὶ στὴ συνέχεια ἐπόπτης τῆς καισαροβασιλικῆς βιβλιοθήκης (kaiserliche und königliche Hofbibliothek), ἦταν λογοκριτὴς μεταξὺ ἄλλων καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων στὴ Βιέννη³⁷. Διακρίθηκε γιὰ τὴν ἔντονη συγγραφικὴ δραστηριότητα σὲ περιοδικὰ τῆς Βιέννης ἀλλὰ καὶ τῆς Γερμανίας. Ἡ γραπτὴ παραγωγή του ἀποτελεῖται κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ ἄρθρα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀναδημοσιευτεῖ³⁸. Ὁ Kopitar ἄρχισε νὰ συνεργάζεται μὲ τὸ *ALK*

34. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Alter στὸ C. v. Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Osterreich*, I (1856), 16-17. Ἐπιλογὴ τίτλων ἀπὸ ἄρθρα του κυρίως στὸ *A. L. Anz.*, Hamberger -Meusel, *Das gelehrte Teutschland*, 5η ἐκδ., 9 (1801), 19-20, ὅπου ἀναφέρονται καὶ δύο ἄρθρα γιὰ ἑλληνικὰ βιβλία. Γιὰ τὴ συνεργασία του μὲ γερμανικὰ περιοδικὰ βλ. τὴ νεκρολογία στὸ *ALZ* (Halle), *Intelligenzblatt* 72, 1804, καὶ τὸν κατάλογο ἐκλιπόντων συνεργατῶν τοῦ *JALZ*, 1812, Πρόλογος, V.

35. Βλ. ἐδῶ, Παράρτημα.

36. Σὲ ἐπιστολὲς τοῦ Γαζῆ πρὸς τὸν Fr. Thiersch φαίνεται καθαρὰ ἡ φιλικὴ σχέση τοῦ πρώτου μὲ τὸν Kopitar. Βλ. Π. Ἐνεπεκίδης, «Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ Ἀνθίμου Γαζῆ καὶ Κωνσταντίνου Κούμα πρὸς τὸν Fr. Thiersch», *Κοραῖς - Κούμας - Κάλβος*, Ἀθήνα 1967, 109 καὶ 112. Μνείες τοῦ «φίλου Ἀνθίμου» ἀπὸ τὸν Kopitar στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τρίτους βλ. καὶ στὰ Vatroslav Jagić (ἐκδ.), *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808-1828)*, Berlin - Sanktpetersburg 1885 καὶ τοῦ ἴδιου, *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslawen*, Sanktpetersburg 1897 [= Istočnicki dlja Istorii Slavjanskoj Filologii, τόμοι Α' καὶ Β', μὲ εὑρετήρια.

37. Πλήρη ἐργογραφία τοῦ Kopitar καὶ ἐπιλεγμένη βιβλιογραφία παραθέτει ὁ Jože Pogačnik, *Bartholomäus Kopitar, Leben und Werk*, Μόναχο 1978.

38. Ἐνα μέρος ἀπ' αὐτὰ ἔχει ἀναδημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Franz Miklosich, *Bartholomäus Kopitar, Kleinere Schriften, Erster Theil*, Βιέννη 1857. Τὸ δεύτερο μέρος ποῦ περιλαμβάνει τὰ ἄρθρα τῆς λεγόμενης β. περιόδου, δηλαδὴ κυρίως στὸ *Jahrbücher der Literatur*, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Rajko Nahtigal, *Jerneja Kopitarja spisov*, 2 μέρη, Λιουμπλιάνα 1944-45 καὶ περιλαμβάνει καὶ κριτικὸ ὑπόμνημα. Κατάλογο τῶν ἄρθρων ποῦ ἀφοροῦν ἑλληνικὰ θέματα ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις Miclosich - Nahtigal δημοσίευσε ὁ Π. Ἐνεπεκίδης, «Kopitar und die Griechen», *Wiener Slawistisches Jahrbuch* 3 (1953), 67-68, ὅπου προσθέτει καὶ τὰ ἀκόλουθα νέα λήμματα: *ALZ* (Halle) 1812, Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, βλ. ἐδῶ, Κατάλογος δημοσιευμάτων Vaterländische Blätter, 12 Φεβρ. 1812, 13, σ. 80, Doktor Demetrios Alexandrides' neugriechische Zeitung' *JALZ* 1816, Ἐρμῆς ὁ Λόγιος, βλ. ἐδῶ, Κατάλογος δημοσιευμάτων. Τὰ δημοσιεύματα τῆς ἐκδοσης Miklosich ἀναδημοσιεύεται ὁ Ἐνεπεκίδης στὸ βιβλίον του *Κοραῖς - Κούμας - Κάλβος*, 173-196.

τὸ 1808, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἐκδότη Franz Sartori³⁹, καὶ ὑπῆρξε ἰδρυτικὸ μέλος τοῦ WALZ⁴⁰. Ἡ εἰσαγωγή στὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ WALZ μὲ θέμα ἑλληνικὸ βιβλίον (τὴν Ἰλιάδα στὴ Βολισσία ἑκδοσὴ τοῦ Κοραΐ) δείχνει πῶς ἀντιμετώπιζε τὸ περιοδικὸ τὴν παρουσίαν ἑλληνικῶν βιβλίων ἀπὸ τὶς στήλες του. Ὁ συντάκτης⁴¹ τονίζει τὸ ρόλο κλειδί τῆς αὐστριακῆς πρωτεύουσας στὴ διακίνηση τῶν εἰδήσεων γιὰ τὴν πνευματικὴ δραστηριότητα τῶν μὴ γερμανοφώνων κατοίκων. Ἐνῶ τὸ περιοδικὸ εἶναι, ὅπως λέει, ὑποχρεωμένο νὰ μοιράζεται τὶς κριτικὲς τῆς ἀνθηρῆς δυτικοευρωπαϊκῆς λογοτεχνίας καὶ μὲ ἄλλα περιοδικὰ, ἡ γεωγραφικὴ τοῦ θέσης τοῦ δίνει ἕνα σχεδὸν μονοπωλιακὸ δικαίωμα σὲ ὅτι ἀφορᾷ τὴν ἀνατολικοευρωπαϊκὴ γραμματεία τῶν Σλάβων καὶ τῶν Ἑλλήνων⁴². Ἡ λειτουργία τοῦ διάμεσου ὄχι μόνον στὸ γερμανόφωνο χῶρο ἀλλὰ καὶ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη, ἴσχυε ὅπωςδῆποτε ἀργότερα γιὰ τὸ περιοδικὸ WJL. Τὸ γαλλικὸ *Revue Encyclopédique* ἀναδημοσίευε εἰδήσεις γιὰ τὴν οὐγγρικὴ καὶ σλαβικὴ γραμματεία ἀπὸ τὸ WJL καὶ τὸ εἶχε παρουσιάσει ἤδη στὸ πρῶτο φύλλο ὡς ἕνα περιοδικὸ ποῦ «δὲν ἀσχο-

39. Hafner, ὁ.π., 5-6.

40. Ὁ.π., 18.

41. Ἡ βιβλιοκριτικὴ αὐτὴ περιλήφθηκε ἀπὸ τὸν Miklosich στὴν ἑκδοσὴ κειμένων τοῦ Kopitar καὶ ἀποδίδεται ἀπὸ τότε σ' αὐτόν. Ὁ Kopitar ἦταν πράγματι ὁ «ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων» συντάκτης τοῦ περιοδικοῦ, ὅμως δύο στοιχεῖα μᾶς ὀδηγοῦν νὰ ἀμφισβητήσουμε τὴν πατρότητα τοῦ συγκεκριμένου κειμένου. Καταρχὴν ὑπογράφεται μὲ τὸ ἀρχικὸν ὄνομα Φ., τὸ ὁποῖο, ἀπ' ὅσο ξέρουμε, δὲν χρησιμοποιοῦσε ὁ Kopitar, ποῦ εἴτε ἄφηγε τὰ ἄρθρα του ἀνυπόγραφα, εἴτε ὑπέγραφε μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ γιὰ κείνον K. ἢ σπάνια J. (Jernej). Τὸ Φ. θὰ μπορούσε νὰ σημαίνει τὸν πρῶτο ἐκδότη τοῦ WALZ, Franz Sartori (1782-1832). Αὐτὸ ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ μία ἐσωτερικὴ ἔνδειξη. Ὁ συντάκτης τοῦ ἀρθροῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι εἶναι σὲ θέσιν νὰ γνωρίζῃ τὴν πλειοψηφία τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων· ὁ Sartori ἦταν λογοκριτὴς καὶ ἀπὸ τὸ 1812 διευθυντὴς τῆς σχετικῆς ὑπηρεσίας (k.k. Bücher-Revisionsamt). Τὸ ἄρθρο αὐτὸ, συνεχίζει ὁ συντάκτης, εἶναι ἀπλῶς ἕνας πρόδρομος μέχρι νὰ ἐτοιμάσει «μία καλὰ ταξινομημένη χρονολογικὴ ἐποπτεία τοῦ συνόλου τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας» (eine wohlgeordnete chronologische Uebersicht der ganzen neugriechischen Literatur), στ. 362. Ὁ Sartori ἐξέδωσε τὸ 1830 μίαν συνοπτικὴν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας μὲ τίτλο *Historisch - ethnographische Uebersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistestätigkeit und Literatur des österreichischen Kaiserthums nach seinen mannigfaltigen Sprachen und deren Bildungsstufen*. Στὸ πρῶτο μέρος —τὸ δεύτερο δὲν κυκλοφόρησε— περιέλαβε καὶ τὸ κεφάλαιον «Neugriechische Literatur in der österreichischen Monarchie», 180-207, μίαν σύντομην ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας, μὲ βιβλιογραφία, ἢ ὅποια ἐστιάζεται κυρίως στὴ δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων στὶς ἀστροουγγρικῆς παροικίας. Δὲν γνωρίζουμε τίποτα γιὰ ἕνα ἀνάλογο σχέδιον τοῦ Kopitar. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Sartori στὸ Wuszbach, *Biographisches Lexikon* 28 (1874), 252-255. Τὰ μὲ Φ. ὑπογεγραμμένα ἄρθρα τῶν ἐτῶν 1814-1815 ἔχουν γραφτεῖ ἀπὸ τὸν Friedrich Ast (1778-1841), ὅπως ὑποστήριξε πειστικὰ ὁ Hans Eichner, «Friedrich Ast und die Wiener Allgemeine Literatur-Zeitung», *Jahrbuch der deutschen Schiller-Gesellschaft* 4 (1960), 343-357. Ὁ Eichner, σ. 346, ἀποδίδει τὸ ἄρθρον τοῦ 1813 στὸν Kopitar μὲ βάση κυρίως ὀφολογικὰ κριτήρια καὶ τὴν ἀπὸ μίαν σημείωση διαφαινόμενὴ γνώση κάποιας σλαβικῆς γλώσσας. Ὅπως ὅμως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ κεφάλαια τῆς *Übersicht* σχετικὰ μὲ τὴν σλαβόφωνη παραγωγή τῆς μοναρχίας, ὁ Sartori ἦταν ἀρκετὰ ἐνημερωμένος σὲ θέματα σλαβικῶν λογοτεχνιῶν καὶ γλωσσῶν.

42. WALZ, ὁ.π., 360-361.

λεῖται μὲ ἔργα γραμμένα μόνο στὰ γερμανικά ἀλλὰ καὶ στὰ ἰταλικά, στὰ οὐγγρικά, ἀκόμη καὶ στὰ κροατικά»⁴³.

Στὰ μεγάλα γερμανικά περιοδικά, ποὺ διέθεταν πλῆθος συνεργατῶν ἀπὸ ὅλη τὴ Γερμανία, ἡ συνήθεια τῆς ἀνωνυμίας ἢ τῆς ὑπογραφῆς μὲ ἀρχικόνυμα ἐμποδίζει τὴν ἀπόδοση τῶν βιβλιοκρισιῶν στοὺς συγγραφεῖς τους. Ἡ ἔρευνα ἐξάλλου ἐπικεντρώνεται συνήθως στὶς ἐξέχουσες φυσιογνωμίες, ἐνῶ οἱ ἀρθρογράφοι ἦταν πολὺ συχνὰ ἐλάσσονες προσωπικότητες τῶν ἀκαδημαϊκῶν κύκλων⁴⁴, γιὰ τίς ὁποῖες οἱ βιβλιοκρισίες σήμαιναν καὶ μιὰ σημαντικὴ πηγὴ εἰσοδήματος⁴⁵.

Γιὰ δύο ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ποὺ ἐξετάζουμε ἔχουν δημοσιευτεῖ πίνακες συνεργατῶν. Ὁ Oscar Fambach κατέγραψε τοὺς κριτικούς τοῦ *GgA* μὲ βάση τίς χειρόγραφες σημειώσεις τοῦ βιβλιοθηκαρίου τοῦ Göttingen Reuss γιὰ τὴν περίοδο 1769-1836 στὰ περιθώρια τοῦ ἀντιτύπου του⁴⁶. Ὁ Karl Bulling βασίστηκε γιὰ τὸν κατάλογο τοῦ *JALZ* (1804-1833) στὶς καταστάσεις παραλαβῆς τῶν ἄρθρων⁴⁷. Ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς πίνακες εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε τοὺς συνεργάτες ποὺ ἔγραφαν γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον⁴⁸.

Τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε γιὰ τοὺς κριτικούς τοῦ περιοδικοῦ *ALZ* (Jena) καὶ τοῦ *ALZ* (Halle), ποὺ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς συνέχεια τοῦ πρώτου⁴⁹, εἶναι περιορισμένα. Καὶ στὰ δύο, ὅλες οἱ ἀναφορὲς σὲ ἑλληνικὲς ἐκδόσεις εἶναι ἀνώνυμες, καὶ οἱ ἔρευνες γιὰ δεδομένα ἀντίστοιχα μὲ τὰ ἄλλα περιοδικὰ δὲν ἔχουν προχωρήσει ἀρκετά⁵⁰.

43. Ibrovac, ὁ.π., 285-286.

44. Obenaus, ὁ.π., 19.

45. Ὁ Immanuel Bekker στὴν ἀρχὴ τῆς καριέρας του συμπλήρωνε τὸ εἰσόδημά του μὲ βιβλιοκρισίες στὸ *JALZ*, *Allgemeine Deutsche Biographie*, 2, 301.

46. Oscar Fambach, *Die Mitarbeiter der Göttingischen gelehrten Anzeigen 1769-1836. Nach dem mit den Beischriften des Jeremias David Reuss versehenen Exemplar der Universitätsbibliothek Tübingen*, Tübingen: Universitätsbibliothek 1976. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ τὴν κ. Heidemarie Griewatz τῆς βιβλιοθηκῆς τοῦ Tübingen γιὰ τὴν ὑπόδειξη τοῦ καταλόγου τοῦ Fambach.

47. Karl Bulling, *Die Rezensenten der Jenaischen Allgemeinen Literaturzeitung im ersten (- dritten) Jahrzehnt ihres Bestehens*, I. 1804-1813, II. 1814-1823, III. 1824-1833, Claves Jenenses, τ. 11 (1962), 12 (1963) καὶ 13 (1965).

48. Βλ. σύντομα βιογραφικὰ στοιχεῖα καὶ βιβλιογραφία γιὰ τοὺς ὡς τώρα γνωστοὺς κριτικούς ἑλληνικῶν βιβλίων ἐδῶ, σ. 141-144.

49. Τὸ περιοδικὸ *Allgemeine Literatur-Zeitung* ἐκδόθηκε τὸ 1785 στὴν Ἰένα καὶ κατάφερε σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα νὰ γίνῃ τὸ πιὸ πετυχημένο στὸ εἶδος του. Ὑπῆρξε σταθερὸς ὑποστηρικτῆς τῶν διαφωτιστικῶν ἰδεῶν καὶ συνέτεινε στὴ διάδοση τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας. Μετὰ ἀπὸ ἐσωτερικὲς διαφωνίες ἢ συντακτικὴ ὁμάδα διασπάστηκε τὸ 1803. Ὁ ἰδρυτῆς τοῦ περιοδικοῦ C. G. Schütz ἱδρύσει στὴν Halle τὸ *ALZ* (Halle), ποὺ συνέχισε στὰ ἀρχικὰ πλαίσια καὶ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς διάδοχο περιοδικό. Οἱ ρομαντικοὶ ποὺ εἶχαν ἀποσχιστεῖ, κυρίως ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀδελφῶν Schlegel, ἐξέδωσαν, μὲ παρότρυνση ὁμοῦ καὶ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ κλασικισμοῦ, Goethe καὶ Schiller, στὴν Ἰένα τὸ *JALZ*. Καὶ τὰ δύο περιοδικὰ εἶχαν κυκλοφοριακὴ ἐπιτυχία καὶ σταμάτησαν νὰ ἐκδίδονται τὸ 1848-1849. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς διάσπασης τοῦ περιοδικοῦ βλ. Naumann, ὁ.π., κυρίως τὸ πρῶτο μέρος.

50. Obenaus, ὁ.π., 18.

Οί εκδόσεις κλασικῶν κειμένων ἀπὸ τὸν Κοραῆ ἀποτελοῦν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν βιβλίων ποὺ παρουσιάζονται στὸ *GgA*. Ἀλλὰ καὶ στὶς ὑπόλοιπες βιβλιοκρισίες ὁ Κοραῆς μνημονεύεται συχνά ὡς ἡ ἡγετική φυσιογνωμία στὴν ἀνάκαμψη τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ παρουσίαση τριῶν λογοτεχνικῶν ἔργων σὲ ἓνα περιοδικὸ ποὺ ἀφιέρωνε πολὺ περιορισμένο χῶρο στὴ λογοτεχνία: τῶν *Λυρικῶν* τοῦ Χριστόπουλου, τῶν *Ποιημάτων* τοῦ Σακελλαρίου καὶ τῶν *Εἰδυλλίων* τοῦ Καραθεοδωρῆ. Πρόκειται γιὰ βιβλιοκρισία τοῦ Fr. Bouterwe(c)k, ὁ ὁποῖος ἔδωσε μιὰ γενικότερη ᾄθηση στὴν κριτικὴ λογοτεχνικῶν ἔργων⁵¹.

Ὅρισμένες βιβλιοκρισίες ἀπὸ τὸ *GgA* ἔχουν μεταφραστεῖ καὶ δημοσιευτεῖ στὸν *Λόγιο Ἑρμῆ*, συνήθως χωρὶς ἰδιαίτερα σχόλια⁵². Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ κριτικὴ τοῦ Ruhkopf (Ρπφ στὸν *Λ.Ε.*) γιὰ τὰ *Γραμματικά* τοῦ Οἰκονόμου, ποὺ προκάλεσε μιὰ ἐκτενῆ ἀπάντηση καὶ ἀρνητικὴ βιβλιοκρισία τοῦ Κ. Ἀσώπιου (μὲ τὸ ψευδώνυμο Ἀνδρέας Ἀνδρεόπουλος)⁵³. Ὁ Ἀσώπιος δείχνει κατανόηση γιὰ τὴν ἑλλιπῆ πληροφόρηση τοῦ γερμανοῦ λογίου ποὺ τὸν ὀδήγησε σὲ ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις, καὶ θεωρεῖ ὅτι πρέπει νὰ ἐπανορθώσει ὀρισμένα λάθη του. Στὸ τρίτο μέρος τοῦ ἄρθρου του, ἐξἄλλου, ἀναφέρει ὅτι «ὁμογενῆς λόγιος, σπουδάζων εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῆς ἀρκτικῆς Γερμανίας» — προφανῶς ὁ ἴδιος — «πρὸ πολλοῦ ἐτοιμάζει διεξοδικὴν ἐπίκρισιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγράμματος»⁵⁴. Ὁ Κοραῆς σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 3 Νοεμβρίου 1820 πρὸς τὸν Κ. Κοκκινάκη εἶχε θεωρήσει τὴ δημοσίευση τῆς κριτικῆς, καὶ μάλιστα «χωρὶς καμμίαν σημείωσιν», ἄκαιρη. «Νὰ κατακρίνη τις (καὶ μὲ πικρίαν ὄχι ὀλίγην) τὸν Οἰ*** εἰς καιρὸν ὅταν καταδιώκεται ἀπὸ Ταρτούφους, εἶναι τὸ αἰσχρὸν καὶ ἀνανδρον “Κειμένῳ ἐπεμβαίνειν”». Ἐξἄλλου ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος οἱ τάλαιπωρημένοι ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια τῆς Σμύρνης, «τόσον πικρά κριθέντες δύο προφέσσορες (ἐν. οἱ Οἰκονόμος καὶ Κούμας)», νὰ περάσουν γιὰ λόγους ἐκδίκησης στὴν παράταξη τῆς *Καλλιό-*

51. Ὁ.π., 44.

52. Τὸ τεῦχος 18/15 Σεπτεμβρίου τοῦ 1816 εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρο ἀφιερωμένο σὲ μεταφράσεις βιβλιοκρισιῶν ἀπὸ τὸ *GgA*. Περιλαμβάνει τὶς ἐξῆς τέσσερις, ὅλες ἀπὸ τὸν Ruhkopf: 1813, *Πλουτάρχου βίοι παράλληλοι*, *Λ.Ε.*, 311-319; 1814, *Ἀΐ ραψωδία τῆς Ἰλιάδος*, *Λ.Ε.*, 319-322; 1815, *Ρητορικὴ* τοῦ Ν. Βάμβα, *Λ.Ε.*, 322-324; 1815, *Ρητορικὴ* τοῦ Κ. Οἰκονόμου, *Λ.Ε.*, 324-325. Τεῦχος 20/15 Ὀκτωβρίου 1816, 347-350, μετάφραση τῆς βιβλιοκρισίας τοῦ Ruhkopf (1813) γιὰ τὸ *Λεξικὸ* τοῦ Γαζῆ. Τεῦχος 15/1 Αὐγούστου 1818, 417-419, μετάφραση τῆς κριτικῆς τῶν *GgA* (1818) γιὰ τὸ *Περὶ ἀέρων* τοῦ Κοραῆ ἀπὸ τὸν Φ. Μαῦρο. Τεῦχος 1/1 Ἰανουαρίου 1821, 39-44, ἐπιστολὴ Λ.<Ιβέριου Κ.> [Ε. Φραγκίσκος, εὔρετῆρια *Λ.Ε.*] γιὰ τὸν Fr. Bouterwe(c)k καὶ τὴν βιβλιοκρισία του τῶν *Μαθημάτων* τοῦ Ἀσώπιου. Γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειχναν οἱ Ἕλληνες γιὰ τὶς κρίσεις τῶν Εὐρωπαίων βλ. ἐνδεικτικὰ τὸ ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Ζηνοβίου Πῶπ πρὸς τὸν Δημήτριο Σχινᾶ, *Λ.Ε.*, 12, 15 Ἰουνίου 1816, 207-211.

53. *Λ.Ε.*, 1820, 8/15 Ἀπριλίου, 213-215, μετάφραση τῆς κριτικῆς τοῦ Ruhkopf. Τὸ ἄρθρο τοῦ Ἀσώπιου, 215-228; 9/1 Μαΐου, 241-249 καὶ 19/1 Ὀκτωβρίου, 571-588. Τὴν ταύτιση Ἀνδρεοπόλου μὲ Ἀσώπιο ἔκανε ὁ Ε. Φραγκίσκος, βλ. Α. Πολίτης, *Ἡ ἀνακάλυψη τῶν ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν*, Ἀθήνα 1984, 152, σημ. 46.

54. *Λ.Ε.*, ὅ.π., 571.

πης⁵⁵. Ἐξαιτίας ἴσως τῆς παρέμβασης αὐτῆς τοῦ Κοραῆ ματαιώθηκε καὶ ἡ προγραμματισμένη ἀπὸ τὸν Ἀνδρέοπωλο (Ἀσώπιο) ἔκδοση ἑκτενέστερου κριτικοῦ ἔργου κατὰ τῶν *Γραμματικῶν* τοῦ Οἰκονόμου.

Στὰ περιοδικὰ *ALZ* (Jena καὶ Halle) καὶ *JALZ* ἐμφανίζεται καὶ πάλι τὸ σχῆμα τοῦ *GgA*, μὲ τὸν βασικὸ κορμὸ τῶν ἄρθρων νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ βιβλιοκρισίες, συχνὰ ἑκτενεστάτες, κοραϊκῶν ἐκδόσεων. Ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸν τρόπο πὸν ἀντιμετωπίζουν οἱ κριτικοὶ τὰ «Προλεγόμενα». Στὸ *GgA* ἓνα τμῆμα τῆς βιβλιοκρισίας εἶναι πάντα ἀφιερωμένο στὶς συμβουλὲς τοῦ Κοραῆ πρὸς τοὺς συμπατριῶτες του καὶ γενικότερα στὴν «ἀναγέννηση» τῶν Ἑλλήνων. Ἀντίθετα στὸ *JALZ*, καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ στὸ *ALZ* (Halle), ἡ κριτικὴ ἐπικεντρώνεται στὴν κυρίως ἔκδοση. Πληροφορίες γιὰ τὶς ἐκδοτικὲς καὶ γενικὰ ἐκπαιδευτικὲς προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων περιέχονται σὲ ἄρθρα γιὰ ἄλλες ἐκδόσεις, καθὼς καὶ στὶς σύντομες εἰδήσεις τοῦ *Intelligenzblatt*. Κοινὸ χαρακτηριστικὸ τῶν πληροφοριῶν αὐτῶν εἶναι ὅτι προέρχονται ἀπὸ τὴ Βιέννη. Ὁ συντάκτης τῶν βιβλιοκρισιῶν γιὰ τὸν Γαζῆ στὸ *ALZ* (Halle) (1811-1812) ὑπογραμμίζει τὴ σημασία τῶν εἰδήσεων γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὴ Βιέννη, ὅπου «ὄχι μόνον ὑπάρχει ἓνα ἰδιαίτερο τυπογραφεῖο (τὸ πρῶν Βεντότη καὶ τώρα Zweck) ἀλλὰ εἶναι καὶ πολὺ δραστήριο. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πιὸ γενναίωφρονες λογίους εἶναι ἱερέας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας στὴ Βιέννη, ὁ κ. Ἀρχιμανδρίτης Γαζῆς»⁵⁶. Ἡ προσωπικὴ γνωριμία μὲ τὸν Γαζῆ διαφαίνεται καὶ στὸ σχόλιο τοῦ συντάκτη ὅτι «δὲν ἔχει ξανακούσει νὰ μιλοῦνται τὰ ἑλληνικὰ τόσο ὁμορφα καὶ μὲ τέτοια λεπτότητα» (so schön und delicat)⁵⁷. Δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ πρόκειται γιὰ συνεργασία τοῦ Koritar ἢ ἑκτενῆς βιβλιοκρισία γιὰ τὸ *Λόγιον Ἑρμῆ* τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὰ ἄρθρα τοῦ Koritar στὸ *ALK* ἐνισχύει μιὰ τέτοια πιθανότητα παρὰ τὶς ὑφολογικὲς διαφορὲς.

Ἰδιαίτερη κατηγορία δημοσιευμάτων σὲ ὅλα τὰ περιοδικὰ ἀποτελοῦν οἱ κριτικὲς τῶν ἐκδόσεων τοῦ C. Iken. Παρότι δὲν πρόκειται γιὰ ἑλληνικὲς ἐκδόσεις,

55. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, ἔκδ. Ο.Μ.Ε.Δ., Δ', 1982, ἐπιστολὴ 882, σ. 268-269. Ἀφορμὴ γιὰ τέτοιου εἶδους ἀνησυχίες εἶχαν δώσει φήμες γιὰ δημοσίευση ἐπιστολῆς τοῦ Κούμα στὴν *Καλλιόπη*, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἀναστατωμένα σχόλια τοῦ Κοραῆ σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἰάκ. Ρῶτα, *δ.π.*, ἐπιστολὴ 870, σ. 244-245. Ἀπὸ ἔλεγχο στὴν *Καλλιόπη* προκύπτει ὅτι ὁ Κούμας δὲν δημοσίευσε, ἐπάνωμα τουλάχιστο, οὔτε ἐπιστολὴ οὔτε κάποιο ἄλλο ἄρθρο. Γιὰ τὴν τελευταία φάση τῶν συγκρούσεων στὸ σχολεῖο τῆς Σμύρνης, βλ. Φ. Ἡλιοῦ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ Διαφωτισμός. Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819)*, Ἀθῆνα 1986, κυρίως τὶς σελίδες 35 κ.έ., ὅπου οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴ συνέχιση τῶν βιαιοτήτων τὸ 1820 καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο εἶχε ἐνημερωθεῖ ὁ Κοραῆς καὶ στὴ συνέχεια ὁ Κοκκινάκης γιὰ τὰ γεγονότα. Γιὰ τὴν συνεργασία τοῦ Ἀσώπιου μὲ τὸ *Λ.Ε.* τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βλ. καὶ τὶς ἐπιστολὲς Φαρμακίδη πρὸς Ἀσώπιο πού δημοσίευσε ἡ Αἰκ. Κουμαριανοῦ, «Θεόκλητος Φαρμακίδης πρὸς Κωνσταντῖνον Ἀσώπιο, 1819-1832», *Πρακτικὰ Δ' Πανιωνίου Συνεδρίου*, Α', στὰ *Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ* 23 (1980), 100-194, ἐπιστολὲς 1 καὶ 2.

56. *ALZ* (Halle), 1811, 154, 6 Ἰουνίου, στ. 273.

57. *Ο.π.*, 279-280.

ἀλλὰ γιὰ ἀποσπασματικές μεταφράσεις ἑλληνικῶν κειμένων, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ συμπεριλάβουμε ἐδῶ τις σχετικές βιβλιοκρισίες γιατί περιέχουν ἔκτενεις ἀναφορές στὴν ἑλληνικὴ πνευματικὴ κίνηση. Ἐξάλλου τὰ βιβλία τοῦ Iken, καὶ ἰδιαίτερα ἡ *Λευκοθέα*, ἀποτέλεσαν γιὰ τὸ γερμανόφωνο κοινὸ μὴ ἀπὸ τις κύριες πηγές πληροφοριῶν γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον, παρὰ τὴν αὐστηρὴ κριτικὴ ποὺ εἶχαν ὑποστῆ γιὰ τὸν ἀνοργάνωτο τρόπο παρουσίας τῶν περιεχομένων⁵⁸.

Αὐτὸ ποὺ θὰ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ προσεχτεῖ, εἶναι νὰ μὴν ἐπεκταθοῦν τὰ γενικὰ χαρακτηριστικὰ κάθε περιοδικοῦ στὴν ἑρμηνεία τῆς ἀρθρογραφίας γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον. Παρότι δηλαδὴ τὰ *JALZ* καὶ *WALZ* θεωροῦνται, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ στάση τους ἀπέναντι στὴ γερμανικὴ λογοτεχνία, ἐκπρόσωποι τοῦ ρομαντισμοῦ⁵⁹, δὲν ὑπάρχουν εὐδιάκριτα στοιχεῖα ποὺ νὰ τὰ διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὰ σταθερὰ διαφωτιστικὰ *ALZ* (Halle) καὶ *ALK*. Σημαντικὸ ρόλο παίζουν οἱ διαθέσιμοι συνεργάτες. Ἡ ἴδια ἐλαστικότητα ἰσχύει καὶ γιὰ τὰ κριτήρια μὲ τὰ ὁποῖα ἐπέλεγε κάποιος ἀρθρογράφος ἓνα περιοδικὸ γιὰ νὰ στείλει τὴ συνεργασία του. Γιὰ τὸν Koritar γνωρίζουμε ὅτι δημοσίευε, τουλάχιστον στὴ Βιέννη, μὲ κάθε εὐκαιρία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γενικότερη τοποθέτηση τοῦ περιοδικοῦ⁶⁰. Ἀπὸ τὸ 1808 ποὺ ἔφθασε στὴ Βιέννη, ὡς τὸ 1836 ποὺ σταμάτησε νὰ δημοσιεύει⁶¹, συνεργάστηκε μὲ τὰ σημαντικότερα δημοσιογραφικὰ ὄργανα, κριτικὰ περιοδικὰ ἀλλὰ καὶ πολιτικὲς ἐφημερίδες⁶².

Γιὰ τὸ εἶδος τῶν βιβλίων ποὺ παρουσιάζονται θὰ πρέπει νὰ διακρίνουμε μεταξὺ γερμανικῶν καὶ αὐστριακῶν περιοδικῶν. Στὰ δευτέρα δὲν δίνεται ἰδιαίτερο βάρος στὶς κοραϊκὲς ἐκδόσεις, ἀντίθετα ὑπερτεροῦν οἱ ἐκδόσεις τῆς Βιέννης. Τὰ βιβλία ἐπιλέγονταν ὡς ἓνα βαθμὸ καὶ ἀπὸ τὸν ἀρθρογράφο, ἀνάλογα μὲ τὰ ἐνδιαφέροντά του. Ὁ Koritar, γιὰ παράδειγμα, ποὺ ἐνδιαφερόταν γιὰ τις βαλκανικὲς σπουδές⁶³, παρουσίαζε συστηματικὰ βιβλία γιὰ τὴ «ρωμανικὴ» γλῶσσα⁶⁴.

58. Στὴν κριτικὴ τῆς *Εὐνομίας* στὸ *JALZ*, 1828, στ. 42, 9 σημειώνεται ὅτι μὲ τὰ ἐλαττώματα ἀλλὰ καὶ τὴ χρησιμότητα τῆς *Λευκοθέας* εἶχε ἤδη ἀσχοληθεῖ ὁ L. Wachler στὸ *Lehrbuch der Literatur* (1827).

59. Γιὰ τὴν ἀσάφεια τέτοιων χαρακτηρισμῶν μέχρι νὰ μελετηθοῦν τὰ ἄρθρα καὶ οἱ κριτικοὶ στὸ σύνολό τους βλ. καὶ Obenaus, ὁ.π., 19.

60. Pogačnik, ὁ.π., 28.

61. Στὴ Γερμανία τὸ 1837. Βλ. σχετικὰ τὴν ἐργογραφία τοῦ Pogačnik, καθὼς καὶ τὴν αὐτοβιογραφία τοῦ Koritar, Miklosich, ὁ.π., 13, ὅπου περιγράφει τὴν κόπωση του ἀπὸ τις διάφορες διαμάχες.

62. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀναφέρθηκαν ἐδῶ συνεργάστηκε καὶ στὰ *Deutsches Museum*, *Österreichischer Beobachter* καὶ *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*. Ὁ Hafner, ὁ.π., τοποθετεῖ τὴ δημοσιογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Koritar στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας του, τοῦ «αὐστροσλαβισμοῦ».

63. St. Hafner, «Geschichte der österreichischen Slawistik», *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern*, ἐκδ. Josef Hamm καὶ Günter Wytzens, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Βιέννη 1985, 32.

64. Βλ. ἐδῶ, Κατάλογος δημοσιευμάτων. Στὸ *WALZ* ἡ *Γραμματικὴ* τοῦ Μποϊατζῆ παρουσιάστηκε

Οἱ περισσότερες ἐκδόσεις ἐξάλλου δὲν κυκλοφοροῦσαν, ὅπως φαίνεται, πέρα ἀπὸ τὶς ἑλληνόφωνες περιοχὲς καὶ γίνονταν ἀντιληπτές μόνο στὸν τόπο ἔκδοσής τους⁶⁵.

Ἡ πλειοψηφία τῶν δημοσιευμάτων γιὰ τὸ ἑλληνικὸ βιβλίον ἐμφανίζεται στὶς δύο πρῶτες δεκαετίες τῆς περιόδου ποὺ ἐξετάζουμε. Ἀντίθετα, στὴ δεκαετία 1821-1830 ὑπερτεροῦν σαφῶς οἱ βιβλιοκρισίες ταξιδιωτικῶν βιβλίων, φιλελληνικῶν προκηρῦξεων, ἡμερολογίων φιλελλήνων καὶ ἱστορικῶν ἐκδόσεων γιὰ τὸ νεότερο Ἑλληνισμὸ⁶⁶. Ὡς τὸ 1833 δὲν ἐμφανίζεται καμιὰ ἔκδοση ἀπὸ ἑλλαδικὸ τυπογραφεῖο, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι τὸ κύκλωμα πληροφόρησης ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ, σὲ συνάρτηση μὲ τὴ δραστηριότητα τῶν ἐκδοτικῶν κέντρων τοῦ παροικιακοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀποσαθρώθηκε μὲ τὴν ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ φθίνουσα δραστηριότητα τῶν παλαιῶν ἐκδοτικῶν κέντρων καὶ ἡ σταδιακὴ μεταφορὰ τῆς ἐκδοτικῆς κίνησης στὴν Ἑλλάδα, καθρεφτίζεται σὲ μία σχεδὸν ὀλοκληρωτικὴ ἀπουσία τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἀπὸ τὶς στήλες τῶν γερμανόφωνων περιοδικῶν μετὰ τὸ 1828.

καὶ ἀπὸ δευτέρο συντάκτη, κάτι ποὺ γινόταν συνήθως γιὰ ἔργα γνωστῶν συγγραφέων ἢ γιὰ ἐπίμαχα θέματα.

65. Βλ. καὶ WALZ, 1813, 23, 19 Μαρτ., 362, ὅπου διατυπώνεται αὐτὸ τὸ πρόβλημα.

66. Μερικὴ καταγραφή σχετικῶν δημοσιευμάτων ἀπὸ τὴν Quack - Eustathiadis, ὁ.π., καὶ τὸν Horst Röhling, «Unterstützung für die Griechen in deutschen Zeitschriften der 20er Jahre des 19. Jh.», *Hellenika*, Jahrbuch 1975, 42-50, καὶ «Mesolongion und sein publizistisches Echo», *Folia Neohellenika* 3 (1981), 84-103.

1025

Wiener

1026

Allgemeine Literaturzeitung.

N^{ro}. 65.

Freitag, den 15. August

1815.

Griechische Literatur.

Ὁμήρου Ἰλιάς μετὰ παλαιῆς παραφράσεως ἐξ ἰδιοχείρου τῆ Θεοδώρου Γαζῆ γυν πρώτου τυποῦς ἐκδοθείσης, ἢ προστίθεται κ. Βατραχομομαχία σὺν τῇ ἰδίᾳ παραφράσει ἐκδομένη τὸ δεύτερον παρ. Νικολ. Φηρέως τῆ ἐν τῆς Κύπρου. Τόμου δ. ἐν Φλωρεντία 1311 bey Carli.

Die Neugriechen sind in dem letzten Viertel des verfloßnen Jahrhunderts von einem lobenswürdigen Eifer beseelet worden, durch Ausbildung ihrer Seelenkräfte und Aufklärung sich allmählig der Achtung wieder zu nähern, die ihre Vorfahren bey allengebildeten Nationen von jeher genossen, und wovon sie Unterbrückung und Barbarey so lange entfernt hielt. Sie beurlauben dieß edle Unternehmen mit einem rastlosen Bestreben; und wenn sie auf diese Weise fortfahren, und nicht auf halbem Wege stehen bleibt, so laßt sich mit Grund erwarten, daß sie, bey der gelinderen Regierungsbehandlung, welche die politischen Verhältnisse und Zeitumstände auch in ihrem Vaterlande herbeygeführt haben, durch Ausharrung ihr Ziel endlich erreichen werden, und Apoll mit den Musen und mit Minerva, in ihre classische Heimath einst wieder zurückkehren wird, besonders da den Griechen ihre Sprache, die sich ungeachtet der langen ungunstigen Einflüsse barbarischer Jahrhunderte in dem größten Theil ihres Wörterschatzes erhalten hat, ihnen dieß Unternehmen mehr als irgend einem andern Volke erleichtert. Aber freylich ist die Laufbahn noch lang und voll Schwierigkeiten; doch was überwindet nicht Eifer, Fleiß, Liebe zu Kenntnissen, Aufmunterung durch das Beyspiel ihrer Vorfahren, Unterstützung durch die Edlen und Reichen ihres Volkes, Aussicht auf die Achtung aller aufgeklärten Nationen? Was sie bisher

Achstes Heft.

zur Erreichung dieser Absicht gethan haben, und noch thun, hat schon viele gute Wirkungen hervorgebracht, und verdienet alles Lob. Sie errichten Schulen, und Akademien, oder geben ihnen eine zweckmäßsigere Einrichtung, so in Bukarest, Corfu, Smyrna, Hydoniä u. a. m.; ihre Bischöfe und reicheren Kaulleute befördern gelehrte Unternehmungen auf eine großmüthige Art; in Testamenten werden Summen zu Stiftungen von Schulen und Besoldungen von Lehrern ausgesetzt; sie übersetzen die besseren Werke aus verschiedenen Sprachen der neueren Völker; lassen die alten Schriftsteller ihrer Nation auflegen, theilen sie ihren Landsleuten unentgeltlich aus, wie die Brüder *Zosima*, und verbreiten sie überall, wo Griechen sich aufhalten. Sie geben Journale für die Literatur heraus, worin sie ihrem Volke bessere Kenntnisse in verschiedenen Fächern der Wissenschaften, Aertthumskunde, Geschichte, Physik, Grammatik, Praesie, Rhetorik u. s. f. beyzubringen suchen; so der *Ερημῆς λόγιος*, den der ehrwürdige und gelehrte Archimandrit *Anthimos Gazes* in Wien gegründet, welcher auch ein Lexicon für die Neugriechen in 3 Bänden in 4. diesen Herbst geendigt haben wird. Sie besuchen die aufgeklärtesten Völker und berühmtesten Akademien derselben, machen sich mit allen neuen Fortschritten der Wissenschaften bekannt, und theilen sie ihren Landsleuten wieder in Schriften mit, wie der vortreffliche *Coray* in Paris u. a. m. Auch hier in Wien befinden sich mehrere Griechen der Studien wegen, und was für das Fach der griechischen Literatur hier noch gethan wird, geschieht durch sie. In unsern Schulen und Akademien wird sie vielleicht in 10 oder 12 Jahren zum bloßen mechanischen Lesen nach der unrichtigen erasmischen Aussprache, und zum mechanischen Auswendiglernen einiger Seiten Übersetzung, die von einem Semester zum andern nachgeschrieben werden, herabgesunken seyn. und Oesterreich, dem es bey nahe in allen Wissenschaften an vorzüglichen Köpfen und rühmlich bekannten Schriftstellern nicht fehlt, wird im Fa-

ΚΡΙΤΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΚΡΙΝΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ	
1803 [ειδήσεις:] θάνατος του Έρμμανουήλ Σαρή του Τενεδίου βιογραφικό επιστολή Ν. Λογάδη προς Α. Γαζή (σχολή του Άγιου Όρους) Γ. Χριστοβελόνη, <i>Όμιλία φυσιολογική</i> (Βιέννη 1802) Condillac, <i>Ή Λογική</i> , μετάφρ. Δ. Φιλιππίδη (Βιέννη 1801) G. Grandi, <i>Σύνοψις των κωνικών τομών</i> , μετάφρ. Σπ. Ασάνη (Βιέννη 1802) Ίω. Μαριμαροτόρη, <i>Ό αντίπακριτής του Τεργεστίου</i> (Τεργέστη 1800) — <i>Βίος και κατορθώματα Κόμητος Σαβαρόφ</i> (Τεργέστη 1799) Κορνηλιού Νέπτος, <i>Βίος των έξόχων Ήγεμόνων</i> , εκδ. Σπ. Βλαντή (Βενετία 1801) Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, <i>Περί συστάσεως του σεβασμιού οικου</i> (Βιέννη 1802) Μακαρίου Καβαδία, <i>Λόγος παραινετικός</i> (Βενετία 1802)	
1804 Ίπποκράτους, <i>Περί άέρων, ύδάτων, τόπων</i> , εκδ. Α. Κοραή (Παρίσι 1801)	
1805 Ήλιοδώρου, <i>Αίθιοπικών βιβλία δέκα</i> , εκδ. Α. Κοραή (Παρίσι 1804) Ίπποκράτους, <i>Περί άέρων, ύδάτων, τόπων</i> , εκδ. Α. Κοραή (Παρίσι 1800) Α. Γεώργιεβιτς, <i>Μικρά Κατήχησις</i> (Raab 1801)	
άνώνυμος	<i>ALK (IB) I/14</i> , Άπρίλιος 1803, στ. 91
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK (IB) I/15</i> , Μάιος 1803, στ. 129
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/49</i> , Ίουλιος 1803, στ. 392
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/50</i> , Ίουλιος 1803, στ. 397-398
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/53</i> , Ίουλιος 1803, στ. 424
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/61</i> , Ίουλιος 1803, στ. 487-488
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/73</i> , Σεπτέμβριος 1803, στ. 584
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/83</i> , Οκτώβριος 1803, στ. 664
άνώνυμος [=F. K. Alter]	<i>ALK II/84</i> , Οκτώβριος 1803, στ. 671-672
άνώνυμος	<i>ALZ-J III/318</i> , 6 Νοεμβρίου 1804, στ. 279-302
άνώνυμος [=Heayne]	<i>GgA I/3</i> , 5 Ίανουαριου 1805, σ. 26-30
N.A.A. [=Noeldeke]	<i>JALZ I/61</i> , 13 Μαρτίου 1805, στ. 481-488 και I/62, 14 Μαρτ. 1805, στ. 489-490
άνώνυμος	<i>ALK I</i> , Μάρτιος 1805, σ. 139-140

Ζηνοβίου Πλώπ, <i>Μετρικὴ</i> (Βιέννη 1803) Fouquet, <i>Χημικὴ Φιλοσοφία</i> , μετάφρ. Μανασσῆ Ἡλιάδη (Βιέννη 1802)	ἀνώνυμος	<i>ALK I</i> , Μάρτιος 1805, σ. 187-192
Ἡλιοδώρου, <i>Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα</i> , ἐκδ. Α. Κοραῆ (Παρίσι 1804): <i>Λόγγου, Ποιμενικά</i> , ἐκδ. Κοραῆ (Παρίσι 1802) — <i>Codrica, Observations...</i> (Παρίσι 1803)	ἀνώνυμος	<i>ALK II</i> , Αὐγούστος 1805, σ. 81-83
1806 Πολυζῶη Κοντοῦ, <i>Ἐποποιία εἰς τὰς Ἀριστείας...</i> <i>Ναπολέον Βοναπάρτε</i> (Παρίσι 1802) <i>Ἐπιστολάριον</i> (Κωνσταντινούπολη 1804) Α. Κοραῆ, <i>Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη</i> [εἰδήσεις] Α. Κοραῆ, <i>Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη</i> [εἰδήσεις] Νεώφτου Δουκά, ἐκδ. <i>Θουκυδίδη</i> , τ. Α' Γ' (Βιέννη 1805-1806) Ἡλιοδώρου, <i>Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα</i> , ἐκδ. Κοραῆ, (Παρίσι 1804)	ἀνώνυμος	<i>ALZ-H (IB) III/171</i> , 2 Νοεμ. 1805, στ. 1410-1411, 1413
1807 Δ. Ἀλεξάνδριδη, μτφρ. Γολδόσιμθ, <i>Ἱστορία τῆς Ἑλ- λάδος</i> (Βιέννη 1806)	ἀνώνυμος	<i>ALZ-H (IB) I/38</i> , 5 Μαρτίου 1806, στ. 297-300 <i>ALZ-H II/172</i> , 19 Ἰουλίου 1806, στ. 133-136 <i>JALZ (IB) III/70</i> , 6 Αὐγούστου 1806, στ. 579 <i>JALZ (IB) III/77</i> , 23 Αὐγούστου 1806, στ. 638 <i>JALZ (IB) IV/92</i> , 1 Ὀκτωβρίου 1806, στ. 755-756 <i>ALZ-H II/261</i> καὶ 262, 7 καὶ 8 Νοεμβρίου 1806, στ. 209-216, 217-220
1807 Ἡλιοδώρου, <i>Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα</i> , ἐκδ. Κοραῆ (Παρίσι 1804): Α. Κοραῆ, <i>Πρόδρομος Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης</i> (Παρίσι 1805)	ἀνώνυμος	<i>JALZ (IB) IV/111</i> , 13 Δεκεμβρίου 1806, στ. 915
1808 Δ. Ἀλεξάνδριδη, ἐκδ. Ἀμπουφέδα (Βιέννη 1807) <i>Ἱστορία τῆς Βλαχίας</i> (Βιέννη 1806) [εἰδήσεις:] διορισμός του Χαρίτωνος Ραφαήλ Πό- ποβιτς ὡς διδασκάλου στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο τῆς Βιέννης	ἀνώνυμος ἀνώνυμος	Δμ [=B.G. Weiske/Im. Bekker] <i>JALZ II/133</i> καὶ 134, 8 καὶ 9 Ἰουνίου 1807, στ. 449-456, 457-461 <i>JALZ (IB) I/6</i> , 3 Φεβρουαρίου 1808, στ. 44 <i>JALZ (IB) I/17</i> , 23 Μαρτίου 1808, στ. 139 <i>JALZ (IB) II/27</i> , 4 Μαΐου 1808, στ. 217

ΚΡΙΤΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΚΡΙΝΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ	
1810 [ειδήσεις:] Ἰόντιος Ἀκαδημία Γ. Κ. Ρόζιτα, <i>Ἐξετάσεις περὶ τῶν Ρωμαίων</i> (Πέστη 1808) M. Zallomy, <i>Voyage à Tine</i> (Παρίσι 1808) Α. Κοραῖ, ἐκδ. Ἰσοκράτους, <i>Λόγοι</i> , τ. Α'-Β' (Παρίσι 1807)· ἐκδ. Πλουτάρχου, <i>Βίαι Παράλληλοι</i> , τ. Α'-Β' (Παρίσι 1809-1810)· ἐκδ. Πολυαίνου, <i>Στρατηγήματα</i> (Παρίσι 1809)	ΑΛΚ (Β) I, Φεβρουάριος 1810, σ. 363 ΑΛΚ I, Μάρτιος 1810, σ. 398-406 ΑΛΖ-Η ἀρ. 113, 25 Ἀπριλίου 1810, στ. 902-904
<i>Geographie de Strabon</i> , γαλλικὴ μετάφρ. Κοραῖ κ.ά., τ. Α'-Β' (Παρίσι 1809) Ἄν. Γεωργιάδης, <i>Ἀντιπανάκεια</i> (Βιέννη 1810)	ΑΛΖ ἀρ. 183, 9 Αὐγούστου 1810, στ. 257-264· 184, 10 Αὐγ., στ. 265-272· 185, 11 Αὐγ., στ. 273-280· 186, 13 Αὐγ., στ. 281-288· 187, 14 Αὐγ., στ. 289-296· 188, 15 Αὐγ., στ. 297-301
1811 <i>Μύθων Αἰσωπείων Συναγωγή</i> , ἐκδ. Κοραῖ (Παρίσι 1810) Ἄνθ. Γαζῆ, <i>Λεξικὸν Ἑλληνικόν</i> , τ. Α' (Βενετία 1809) Ἄνθ. Γαζῆ, <i>Βιβλιοθήκης Ἑλληνικῆς</i> , τ. Α'-Β' (Βενετία 1807) — π. <i>Ἐρμῆς ὁ Λόγιος</i> (Βιέννη, Ἰανουάριος - Μάρτιος 1811) π. <i>Ἐρμῆς ὁ Λόγιος</i> (Βιέννη, Ἰανουάριος - Ἀπρίλιος 1811) Ἄνθ. Γαζῆ, <i>Λεξικὸν Ἑλληνικόν</i> , τ. Α' (Βενετία 1809) π. <i>Ἐρμῆς ὁ Λόγιος</i> (Βιέννη 1811)	Ζῆα II/137, 27 Αὐγούστου 1810, στ. 1361-1365 ΑΛΖ-Η III/319, 19 Νοεμβρίου 1810, στ. 645-646 ΑΛΖ II/87, 17 Ἀπριλίου 1811, στ. 113-120 ΑΛΖ II/115, 21 Μαΐου 1811, στ. 337-344· 116, 22 Μαΐου 1811, στ. 345-346 ΑΛΖ-Η II/154, 6 Ἰουνίου 1811, στ. 273-280 ΑΛΚ II, Ἰούνιος 1811, στ. 257-288 ΑΛΖ-Η II/191, 16 Ἰουλίου 1811, στ. 581-582 ΑΛΖ III/164, 19 Ἰουλίου 1811, στ. 134-136
ἀνώνυμος [=B. Kopitar?] ἀνώνυμος	
R.M.R. [=Im. Bekker]	
ἀνώνυμος [=C. G. Heyne] ἀνώνυμος	
S.R.R. [=Schneider]	
S.R.E. [=Schneider]	
ἀνώνυμος	
ἀνώνυμος [=B. Kopitar]	
ἀνώνυμος S.R.F. [=Schneider]	

A. Mustoxidi, <i>Illustrazioni Corsyrese</i> (Μιλάνο 1811)— Ἀνακάλυψη τοῦ κώδικα τοῦ «Περὶ ἀντιδόσεως» τοῦ Ἰσοκράτη		JALZ (IB) 74, 9 Νοεμβρίου 1811, στ. 587-588
1812 Νεκρολογία τοῦ Μεσολογγίτη Ἰωάννη Ἀποστόλου [Apostolovitis] π. Ἐρμῆς ὁ Λόγιος (Βιέννη, Μάιος - Δεκέμβριος 1812) Γ. Κ. Ρόζια, <i>Τέχνη τῆς ρωμανικῆς ἀναγνώσεως</i> (Βού- δα 1809) π. Ἐρμῆς ὁ Λόγιος (Βιέννη, Ἀπρίλιος - Δεκέμβριος 1811, Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 1812) [εἰδήσεις:] Ἴοντιος Ἀκαδημία· προκήρυξη διαγωνι- σμοῦ A. Mustoxidi, <i>Illustrazioni Corsyrese</i> (Μιλάνο 1811) Πολ. Κοντοῦ, Ἀρισταινέτου Ἐπιστολαὶ ([Βιέννη] 1803)	ἀνώνυμος ἀνώνυμος ἀνώνυμος [=B. Koritar] ἀνώνυμος [=B. Koritar] ἀνώνυμος ἀνώνυμος ἀνώνυμος ἀνώνυμος	 ALK (IB) I, Μάρτιος 1812, σ. 422-424 ALK II, Ἀπρίλιος 1812, σ. 39-70 ALK II, Μάιος 1812, σ. 210-224 ALZ-H II/69, 20 Ἰουνίου 1812, στ. 545-552 JALZ (IB) III/45, 22 Ἰουλίου 1812, στ. 356 JALZ (IB) III/52, 5 Σεπτεμβρίου 1812, στ. 412 ALK III, Σεπτέμβριος 1812, στ. 351-353
1813 [Περὶ Κοραῆ καὶ τῶν ἔργων του] Ἰομήρου, Ἰλιάς, Ραψωδία Α', ἐκδόση Βολισσία [Λ. Κοραῆ] (Παρίσι 1811) Ἄνθ. Γαζῆ, <i>Λεξικὸν Ἑλληνικόν</i> , τ. Α' (Βενετία 1809) [εἰδήσεις:] Ἀναγγέλεται ἡ προσεχὴς ἐκδόση ἔρ- γου τοῦ Σακελλαρίου γιὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότη- τες Ἄν. Γεωργιάδου, <i>Πραγματεία περὶ τῆς τῶν ἑλληνη- κῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως</i> (Παρίσι-Βιέννη-Λειψία 1812) Ηλιοδώρου, <i>Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα</i> , ἐκδ. Κοραῆ (Παρίσι 1804) — Βειλάνδου, Ἀγάθων, μετάφρ. Κ.	ἀνώνυμος [=B. F. oritar] Φ. [=F. Sartori(:)] ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkopf] ἀνώνυμος ἀνώνυμος [=B. Koritar]	WALZ ἀρ. 17, 26 Φεβρουαρίου 1813, στ. 271 WALZ ἀρ. 23, 19 Μαρτίου 1813, στ. 379-384· 24, 23 Μαρτίου, στ. 379-384 GgA I/56, 8 Ἀπριλίου 1813, σ. 557-560 WALZ (IB) ἀρ. 5, Ἀπρίλιος 1813, στ. 40 WALZ ἀρ. 48, 15 Ἰουνίου 1813, στ. 768

ΚΡΙΝΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ

- Κούμα (Βιέννη 1814) — π. *Ἐρμῆς ὁ Λόγιος* — π. Ἑλληνικός *Ἠλιόγραφος* — [ἀνακοίνωση τοῦ κ. Ἀλεξ. Βασιλείου]
- Ὁμήρου, *Ἰλιάς*, ἔκδ. Νικολάου Θησέως (Φλωρεντία 1811)
- Ἀν. Γεωργιάδη, *Πραγματεία περὶ τῆς τῶν ἐλλήνωνικῶν στοιχείων ἐκφωνήσεως* [προσθήκη] πβ. *WALZ*, 15 Ἰουνίου 1813]
- Ἀθ. Χριστόπουλου, *Λυρικά* (Βιέννη 1811)
- Α. Κοραῆ, Προλεγόμενα (Βιέννη) 1815)
- [σχόλιο:] ἡ τύχη τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν μνημείων *Wuttmann, Γραμματική*, μετάφρ. Στ. Οἰκονόμου (Βιέννη 1812)
- Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, ἔκδοσις Α. Κοραῆ, τ. Α'-Δ' (Παρίσι 1809-1812)
- Ἀθ. Χριστόπουλου, *Γραμματικὴ τῆς Αἰολοδωρικῆς* (Βιέννη 1805)
- Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, ἔκδ. Α. Κοραῆ, τ. Β'-Δ' (Παρίσι 1810-1812)

1814

- Μιχ. Μποιατζῆ, *Γραμματικὴ Ῥωμανικὴ ἦτοι Μακεδονοβλαχικὴ* (Βιέννη 1813)
- Μιχ. Μποιατζῆ, *Γραμματικὴ Ῥωμανικὴ ἦτοι Μακεδονοβλαχικὴ* (Βιέννη 1813)
- Géographie de Strabon*, γαλλικὴ μετάφρασις Κοραῆ κ.ἀ., τ. Γ' (Παρίσι 1812)
- Arsakis, *De piscium cerebro...* (Halle 1813)
- Μιχ. Μποιατζῆ, *Γραμματικὴ Ῥωμανικὴ ἦτοι Μακεδονοβλαχικὴ* (Βιέννη 1813)

ΚΡΙΤΙΚΟΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

- ἀνώνυμος [=B. Koritar] *WALZ* (IB) ἀρ. 13, Ἰούνιος 1813, στ. 101
- ἀνώνυμος [=B. Koritar] *WALZ* ἀρ. 65, 13 Αὐγούστου 1813, στ. 1025-29
- Δ.
- ἀνώνυμος [=B. Koritar] *WALZ* ἀρ. 73, 10 Σεπτεμβρίου 1813, στ. 1164-1168
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkorf] *WALZ* ἀρ. 77, 24 Σεπτεμβρίου 1813, στ. 1232
- ἀνώνυμος [=B. Koritar] *WALZ* (IB) ἀρ. 26, Σεπτέμβριος 1813, στ. 216
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkorf] *WALZ* (IB) ἀρ. 27, Ὀκτώβριος 1813, στ. 2
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkorf] *WALZ* (IB) ἀρ. 30, Ὀκτώβριος 1813, στ. 247-248
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkorf] *GgA* III/177, 6 Νοεμβρίου 1813, σ. 1761-68
- ἀνώνυμος *WALZ* ἀρ. 91, 12 Νοεμβρίου 1813, στ. 1456
- R.M.P. [=Im. Bekker] *JALZ* (EB) I/35, στ. 273-280· ἀρ. 36, στ. 281-288· ἀρ. 37, στ. 289-291
- ἀνώνυμος [=B. Koritar] *WALZ* ἀρ. 12, 11 Φεβρουαρίου 1814, στ. 185-188
- ἀνώνυμος *WALZ* ἀρ. 12, 11 Φεβρουαρίου 1814, στ. 188-197
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkorf] *GgA* I/29, 19 Φεβρουαρίου 1814, σ. 281-288
- ἀνώνυμος *ALZ-H* I/36, Φεβρουάριος 1814, στ. 281-285
- br. [=J. Dobrovský] *JALZ* II/69, Ἀπρίλιος 1814, στ. 78-80

- Ὁμήρου, *Ἰλιάς*, Ραωδία Α', ἐκδόση Βολισσία [Α. Κοραῖ] (Παρίσι 1811) — *Θουκυδίδης*, ἐκδ. Σπ. Βλάντη (Βενετία 1802) — Δ. Ἀλεξάνδριδη, *Συλλογὴς τῶν ἐν ἐπιτομῇ τοῖς πάλαι γεωγραφηθέντων* (Βιέννη 1807-8)
- 1815**
Νεόφ. Βάμβα, *Ρητορικὴ* (Παρίσι 1813)
Κ. Οἰκονόμου, *Τέχνης ρητορικῆς βιβλία γ'* (Βιέννη 1813)
[εἰδησεις:] Ἀθήνα, Ἐταιρεία τῶν Φιλομούσων — Μόναχο, Athenäum τοῦ Fr. Thiersch
Προκήρυξις τῆς *Κιβωτοῦ* (Κωνσταντινούπολη 1815)
Δ. Σχινά καὶ Α. Μουστοξύδη, *Προαγγελία τῆς Συλλογῆς Ἑλληνικῶν Ἀνεκδότων*
- 1816**
Ἰσοκράτους, *Λόγος περὶ ἀντιδόσεως*, ἐκδ. Α. Μουστοξύδη, γερμαν. μετάφραση Orelli (Zurich 1814)
π. Ἐρμηῆς ὁ *Λόγιος*
Die Redaktion des Hermes Logios [πρόσκληση γιὰ ἐγγραφή συνδρομητῶν]
[ἄρθρο γιὰ τὴ δραστηριότητα τῆς Βιβλικῆς Ἐταιρείας· ἀναδημοσιεύεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Κύριλλου τοῦ 1814]
- 1817**
Στράβωνος, *Γεωγραφικά*, ἐκδ. Α. Κοραῖ, τ. Α' (Παρίσι 1815)
Ξενοκράτους καὶ Γαληνοῦ, *Περὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἐνὸν δραν τροφῆς*, ἐκδ. Α. Κοραῖ (Παρίσι 1814)
Πλουτάρχου, *Βίοι Παράλληλοι*, ἐκδ. Α. Κοραῖ, τ. Ε'-ΣΤ' (Παρίσι 1813-1814)
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkopf] *GgA* III/184, 17 Νοεμβρίου 1814 σ. 1837-1839
ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkopf] *GgA* II/116, 22 Ἰουλίου 1815, σ. 1159-60
ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkopf] *GgA* II/134, 24 Αὐγούστου 1815, σ. 1327-28
ἀνώνυμος [=G. H. Noehden] *GgA* III/145, 11 Σεπτεμβρίου 1815, σ. 1433-38
WALZ (IB) ἄρ. 48, Δεκέμβριος 1815, σ. 381-384
WALZ (IB) ἄρ. 51, Δεκέμβριος 1815, στ. 411
- ἀνώνυμος [=F. E. Ruhkopf] *GgA* I/10, 18 Ἰανουαρίου 1816, σ. 94-96
Κ. [=B. Kopitar] *WALZ* (IB), ἄρ. 11, Μάρτιος 1816, στ. 85-86
WALZ (IB), ἄρ. 25, Ἰούνιος 1816, στ. 194-195
JALZ: ἄρ. 217, Δεκέμβριος 1816, στ. 331
- Rpf.* [=F. E. Ruhkopf] *GgA* I/56, 7 Ἀπριλίου 1817, σ. 557-559
Rpf. [=F. E. Ruhkopf] *GgA* II/73, 8 Μαΐου 1814, σ. 727-728
Rpf. [=F. E. Ruhkopf] *GgA* III/142, 6 Σεπτεμβρίου 1817, σ. 1414-1416

ΚΡΙΝΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ	ΚΡΙΤΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
1818 Ίπποκράτους, <i>Περί αέριον, υδάτων και τόπων</i> , εκδ. Α. Κοραή (Παρίσι 1816) Ξενοκράτους και Γαληνού, <i>Περί της από των ενύδρων τροφής</i> , εκδ. Α. Κοραή (Παρίσι 1814)	Rpf. [=F. E. Ruhkopf] S.[=Schneider]	GgA II/81-82, 21 Μαΐου 1818, σ. 816 JALZ VI/222, Δεκέμβριος 1818, στ. 401-406
1819 Στράβωνος, <i>Γεωγραφικά</i> , εκδ. Α. Κοραή, τ. Β'-Γ' (Παρίσι 1816, 1817) Μάρκου Αντωνίου, <i>Τὰ εἰς αὐτὸν</i> , εκδ. Α. Κοραή (Παρίσι 1816) Κ. Οἰκονόμου, <i>Γραμματικῶν... βιβλία Δ', τ. Α' (Βιέννη 1817)</i>	Rpf. [=F. E. Ruhkopf] Rpf. [=F. E. Ruhkopf] Rpf. [=F. E. Ruhkopf]	GgA II/91, 7 Ἰουνίου 1819, σ. 910-912 GgA II/98, 19 Ἰουνίου 1819, σ. 983-984 GgA III/196, 6 Δεκεμβρίου 1819, σ. 1958-1960
1820 Χρ. Περραιβοῦ, <i>Ἱστορία Σουλίου και Πάργας</i> , τ. Α'-Β' (Βενετία 1815) [ειδήσεις:] Ἴονιος Ἀκαδημία: διορισμός Πολιτη, καθηγητῆ Χημείας Ἀθ. Χριστόπουλου, <i>Λυρικά</i> (Βιέννη 1818) Κ. Ἀσωπίου, <i>Μαθήματα Γραμμικῆς γλώσσης</i> (Βενετία 1818) Φουκυδίδης, εκδ. Νεόφτου Δούκα, τ. Α'-Γ' (Βιέννη 1805-1806)	Rpf. [=F. E. Ruhkopf] ἀνώνυμος [=Fr. Bouterweck] ἀνώνυμος [=Fr. Bouterweck] ἀνώνυμος	GgA I/1, 1 Ἰανουαρίου 1820, σ. 6-8 JALZ (IB) I/6, Ἰανουάριος 1820, στ. 46 GgA II/127, 7 Αὐγούστου 1820, σ. 1270-1272 GgA III/172, 26 Ὀκτωβρίου 1820, σ. 1718-1719 ALZ-H (EB) IV/143, Δεκέμβριος 1820, στ. 1141-1144
1821 Στράβωνος, <i>Γεωγραφικά</i> , εκδ. Α. Κοραή, τ. Δ' (Παρίσι 1819) Νεόφ. Βάμβα, <i>Στοιχεῖα τῆς Φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς</i> (Βενετία 1818) Στ. Πανατάξ [=-Α. Κοραή], <i>Διατριβὴ Αὐτοσχέδιος... Νόμφ καλόν</i> (Λειψία 1819) — Γ. Σακελλαρίου, <i>Ποιημάτων</i> (Βιέννη 1817) — Στ. Καραθεοδωρῆ, <i>Εἰδύλλια</i> (Περγέστη 1816)	Rpf. [=F. E. Ruhkopf] ἀνώνυμος [=Fr. Bouterweck] ἀνώνυμος [=Fr. Bouterweck]	GgA I/20, 3 Φεβρουαρίου 1821, σ. 198-200 GgA I/41, 23 Ἰουνίου 1821, σ. 401-404 GgA II/100, 23 Ἰουνίου 1821, σ. 998-1000

- 1822**
C. Iken, *Hellenion*, τ. Α' (Λειψία 1822)
ἀνώνυμος ALZ-H II/139, Ἰούνιος 1822, στ. 235-239
- 1823**
'Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, ἔκδ. Α. Κοραῆ (Παρίσι 1821)
M.G. [=K. A. Eichstädt] JALZ (EB) II/80, στ. 249-253
ἀνώνυμος ALZ-H II/145, Ἰούνιος 1823, στ. 294-295
ἀνώνυμος ALZ-H II/187, Ἰούλιος 1823, στ. 630-632
ἀνώνυμος [=J. Ch. Fr. Saalfeld] GgA III/199, 13 Δεκεμβρίου 1823, σ. 1988-1992
- 1824**
Μιχ. Μπόϊατζῆ, *Neugriechische Sprachlehre* (Βιέννη 1823)
ἀνώνυμος ALZ-H I/12, Ἰανουάριος 1824, στ. 93-94
Ioannides, *Das Mädchen aus Zante* (Bamberg -Wurzburg 1822)
ἀνώνυμος ALZ-H II/152, Ἰούνιος 1824, στ. 379-381
- 1825**
'Αριστοτέλους, *Πολιτικά*, ἔκδ. Α. Κοραῆ (Παρίσι 1821)
ἀνώνυμος [=K.F.Th. Lachmann] GgA III/186, 19 Νοεμβρίου 1825, σ. 1849-1851
- 1826**
C. Iken, *Leukothea*, τ. Α'-Β' (Λειψία 1825)
H.E.A. [=J. H. Busse] JALZ (EB) I/20, στ. 158-160
C. Iken, *Leukothea*, τ. Α'-Β' (Λειψία 1825)
ἀνώνυμος ALZ-H III/301, Δεκέμβριος 1826, στ. 749-752· ἄρ. 302, Δεκέμβριος 1826, στ. 753-758
- 1827**
M. Zallony, *Essai sur les Phanariotes* (Παρίσι 1824)
ἀνώνυμος ALZ-H(EB)IV/37, Ἀπρίλιος 1827, στ. 293-296
- 1828**
'Αριστοτέλους, *Ἠθικὰ Νικομάχεια*, ἔκδ. Α. Κοραῆ (Παρίσι 1822)
ἀνώνυμος [=K.F.Th. Lachmann] GgA II/129, 11 Αὐγούστου 1828, σ. 1282-1288
J. Rizo - Néroulos, *Cours de littérature grecque moderne* (Γενεύη 1827)
T. [=K. T. Kind] JALZ IV/211, Νοέμβριος 1828, στ. 241-248
C. Iken, *Eunomia: III. Τραγῳδία τῶν νεωτέρων*

ΚΡΙΝΟΜΕΝΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ	ΚΡΙΤΙΚΟΙ	ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
<p>Ἑλληνῶν συλλεχθέντα καὶ μεταφρασθέντα... ὑπὸ Κ. Θ. Κινδ (Grimm) 1827)</p> <p>Α. Κοραΐ, Ἔτακτα, τ. Α' (Παρίσι 1828)</p> <p>1829</p> <p>J. Rizo-Néroulos, <i>Cours de littérature grecque moderne</i> (Γενεύη 1828) — <i>Histoire moderne de la Grèce</i> (Παρίσι 1828) — C. Iken, <i>Eunomia</i> (1827)</p> <p>1830</p> <p>Α. Κάλβου καὶ Ἀθ. Χριστόπουλου, <i>Λυρικά μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως</i> (Παρίσι 1826)</p> <p>Α. Κοραΐς, Ἔτακτα, τ. Α' (Παρίσι 1828)</p>	<p>T. J. [=K. T. Kind]</p> <p>T. [=K. T. Kind]</p> <p>Hn [=A. H. L. Heeren]</p> <p>L. V. [=G. V. Lüdemann]</p> <p>K. O. M. [=K.O. Müller]</p>	<p>JALZ (EB) II/80, στ. 249-254</p> <p>JALZ (EB) II/96, στ. 378-379</p> <p>GgA I/65, 20 Ἀπριλίου 1829, σ. 642-650</p> <p>JALZ (EB) I/46, στ. 361-365</p> <p>GgA III/140, 4 Σεπτεμβρίου 1830, σ. 1385-1396.</p>

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΡΙΤΙΚΩΝ

Στὰ βιογραφικὰ σημειώματα πὸ ἀκολουθοῦν περιλαμβάνονται στοιχεῖα πὸ ἀφοροῦν τὴν ἀρθρογραφικὴ δραστηριότητα καὶ τὴ σχέση με τὴν νεοελληνικὴ γραμματεία, ὅπου αὐτὴ εἶναι γνωστὴ, τῶν κριτικῶν τῶν περιοδικῶν *Göttingische gelehrte Anzeigen* καὶ *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*. Τὰ σημειώματα εἶναι καταταγμένα κατὰ περιοδικό, ἀλφαβητικά.

Γιὰ τὴ σύνταξή τους χρησιμοποιήθηκε ἡ ἀκόλουθη βιβλιογραφία:

ADB: Allgemeine Deutsche Biographie, 56 τόμοι, Λειψία 1875-1912.

DBA: Deutsches Biographisches Archiv (σὲ microfiche) με εἰρετήριο, Deutscher Biographischer Index, 4 τόμοι, ἐκδ. Willi Corzpy, K. G. Saur, Μόναχο - Λονδίνο - Ν. Ὑόρκη - Ὁξφόρδη - Παρίσι 1986.

Κοντιάδη: Ἐλένη Κοντιάδη, «Γερμανικὲς ἐπιδράσεις στὴν ἑλληνικὴ παιδεία. Ἐνα κεφάλαιο: Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος», *Ὁ Ἐραμιστής*, 15 (1978-1979), 154-181.

NDB: Neue Deutsche Biographie, τόμοι 1-14 (μέχρι καὶ Loc), Λειψία 1953-1985.

ÖBL: Österreichisches Biographisches Lexikon, 1815-1950, τόμοι 1-8 (μέχρι καὶ Matej), Graz-Köln 1957-1983.

Oppermann: Heinrich Albert Oppermann, *Die Göttinger gelehrten Anzeigen während einer hundert-jährigen Wirksamkeit für Philosophie, schöne Literatur, Politik und Geschichte*, Ἀννόβερο 1844.

Wurzbach: Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich*, 60 τόμοι, Βιέννη 1856-1891.

βλ. ἐπίσης καὶ τὴ βιβλιογραφία στὶς ὑποσημειώσεις τῆς ἐργασίας.

Göttingische gelehrte Anzeigen

Bouterwe(c)k, Friedrich (1766-1828)

Λογοτέχνης καὶ φιλόσοφος, ἀπὸ τοὺς ἐκλαϊκευτὲς τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας. Ἀπὸ τὸ 1802 τακτικὸς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας στὸ Göttingen. Εἶχε φιλικὲς σχέσεις με τὸν Κ. Ἀσώπιο, φοιτητὴ στὸ Göttingen ἀπὸ τὸ 1818 ὡς τὸ 1821, καὶ ἔγραψε τὴ βιβλιοκρισία γιὰ τὰ *Μαθήματα τῆς γραικικῆς γλώσσης*.

ADB, 3, 213-216, Oppermann, Heyne's Redaktion, κυρίως τὰ κεφάλαια Philosophie, 32 κ.ἔ. καὶ Schöne Literatur, 76 κ.ἔ. Γιὰ τὴ σχέση Ἀσωπίου - Bouterwe(c)k βλ. Κοντιάδη, 156-161, 171-176, ὅπου δημοσιεύονται ἐπιστολὲς τοῦ Bouterweck πρὸς τὸν Ἀσώπιο.

Heeren, Arnold Hermann Ludwig (1760-1842)

Φιλολόγος καὶ ἱστορικός, μαθητὴς (καὶ ἀργότερα γαμπρὸς) τοῦ Heyne (βλ. πῶς κάτω). Ἀπὸ τὸ 1787 ἔκτακτος καὶ τὸ 1794 τακτικὸς καθηγητὴς στὸ Göttingen. Ἀρχισυντάκτης τοῦ *GgA* ἀπὸ τὸ 1827 μέχρι τὸν θάνατό του.

ADB, 11, 244-246, *NDB*, 8, 195-196, Oppermann, Heerens und Benekes Redaktion, 238 κ.ἔ.

Heyne, Cristian Gottlob (1729-1812)

Φιλολόγος, ἀπὸ τὸ 1763 καθηγητὴς τῆς ρητορικῆς καὶ διευθυντὴς τοῦ φιλολογικοῦ σεμιναρίου στὸ Göttingen. Ἀρχιβιβλιοθηκάριος, τακτικὸ μέλος τῆς Societät der Wissenschaften τοῦ Göttingen, ἀπὸ τὸ 1770 μέχρι τὸν θάνατό του ἀρχισυντάκτης τοῦ *GgA*, στὸ ὅποιο ἔγραψε χιλιάδες βιβλιοκρισίες.

ADB, 12, 375-378, *NDB*, 9, 93-95, Oppermann, Heyne's Redaktion, 24 κ.ἔ.

Lachmann, Karl Friedrich Theodor (1800-1820)

Καθηγητής τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν στὸ γυμνάσιο τοῦ Göttingen καὶ βοηθὸς στὴν πανεπιστημιακὴ βιβλιοθήκη.

ADB, 17, 469.

Müller, Karl Ottfried (1797-1840)

Κλασικὸς φιλόλογος, ἀπὸ τὸ 1819 καθηγητὴς στὸ Göttingen. Ἦρχεις νὰ συνεργάζεται μετὰ τὸ GGA τὸ 1821. Εἶχε φιλικὲς σχέσεις μετὰ τὸν Κ. Ἀσώπιο (βλ. καὶ Bouterweck). Ταξίδεψε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1839, ὅπου καὶ πέθανε τὸ 1840 στὴν Ἀθήνα.

ADB, 22, 656-667, Oppermann, 224, Κοντιάδη, 162-163.

Noehden, Georg Heinrich (1700-1826)

Φιλόλογος καὶ ἱστορικός. Σπούδασε στὸ Göttingen. Ἔζησε μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς τους στὴν Ἀγγλία καὶ ὑπῆρξε ἐπόπτης στὸ *British Museum*. Τὸ 1814 ἔκανε ἕνα μεγάλο ταξίδι στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη καὶ πέρασε καὶ ἀπὸ τὴν Βιέννη, ὅπου πιθανὸν συνέλεξε καὶ τίς πληροφορίες γιὰ τὸ ἄρθρο του *Athen*.

DBA, 903, 35-51.

Ruhkopf, Friedrich Ernst (1760-1821)

Κλασικὸς φιλόλογος, ἐκδότης ἔργων τοῦ Σενέκα καὶ ἐνὸς *Corpus historicorum latinorum*, ἀπὸ τὸ 1815 διευθυντὴς τοῦ Λυκείου στὸ Ἀννόβερο καὶ ἀπὸ τὸ 1818 ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Societät der Wissenschaften τοῦ Göttingen.

Τὰ πρὸ λεπτομερῆ στοιχεῖα στὸ Hamberger - Meusel, *Das gelehrte Teutschland*, 6 (1798), 482-483, 10 (1803), 526, 15 (1811), 235 καὶ 19 (1824), 474-475. Βλ. καὶ DBA, 1066, 268.

Saalfeld, Jakob Christoph Friedrich (1785-1834)

Φιλόλογος καὶ ἱστορικός, ἀπὸ τὸ 1811 καθηγητὴς στὸ Göttingen. Τακτικὸς συνεργάτης τοῦ GGA, ἰδιαίτερα στὴν περίοδο 1813-1827.

ADB, 30, 102-103, Oppermann, 229.

Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung

[Ἐπειδὴ ὁ Bulling, *Die Rezestenten*, παραθέτει μόνο τὰ ἐπίθετα τῶν συνεργατῶν, ἡ ταύτιση δὲν εἶναι σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις ἀπόλυτα βέβαιη].

Bekker, Immanuel (1785-1871)

Κλασικὸς φιλόλογος, μαθητὴς τοῦ Wolf, ἀπὸ τὸ 1810 καθηγητὴς στὸ Βερολίνο καὶ ἀπὸ τὸ 1815 μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Ἐκδότης πολλῶν κλασικῶν κειμένων καὶ συνεκδότης τοῦ *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Τακτικὸς συνεργάτης τοῦ JALZ.

ADB, 2, 300-303.

Busse, Johan Heinrich (1763-1835)

Θεολόγος, καθηγητὴς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἀπὸ τὸ 1785 καὶ ἀργότερα διευθυντὴς (Rektor) στὸ ἀκαδημαϊκὸ γυμνάσιο τῆς Πετρούπολης. Ἀπὸ τὸ 1788 βιβλιο-

θηκάριος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴ θέση του τὸ 1819 ἐξαιτίας διαμαχῶν στὴν εὐαγγελικὴ ἐκκλησία καὶ ἐπέστρεψε στὴ Γερμανία, ὅπου συνεργάστηκε μὲ πολλὰ κριτικὰ περιοδικά, κυρίως τὸ *JALZ*.

DBA, 171, 221-229.

Dobrovský, Josef (1753-1829)

Τσέχος ἱστορικός καὶ γλωσσολόγος, ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν παλαιοσλαβικὴ φιλολογία (*Institutiones linguae slavici dialecti veteris*, Βιέννη 1822). Τὰ ἔργα του *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, Βιέννη 1792, καὶ *Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache*, Βιέννη 1809, ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα συστηματικὰ ἔργα γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴ γραμματικὴ τῆς τσέχικης γλώσσας καὶ τὴν τσέχικη λογοτεχνία. Ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του τὴ στενότερη σχέση μαζὶ του εἶχε ὁ Kopitar, ποὺ θεωρεῖται ὁ διάμεσος μεταξὺ τσέχων καὶ νοτιοσλάβων λογίων. Ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Dobrovský μὲ τοὺς Adelung, Grimm, Kopitar κ.ἄ. ἀποτελεῖ σημαντικὴ πηγὴ γιὰ τὴ διακίνηση τῶν ἰδεῶν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη.

ÖBL, 1, 189-190, Wurzbach, 3, 334-339, Hafner, *Geschichte*, 28. Γιὰ τὴ σχέση Dobrovský-Kopitar βλ. Pogačnik, *Bartholomäus Kopitar*, passim.

Eichstädt, Karl Abraham (1772-1848)

Ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τοῦ *JALZ* μὲ ἀριθμὸ 2 στὸν κατάλογο συνεργατῶν μετὰ τὸν Goethe. Τακτικὸς καθηγητὴς στὴν Ἰένα ἀπὸ τὸ 1797, ἀρχικὰ συνεργάτης τοῦ *ALZ* (Halle). Μετὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ ἐκδότη τοῦ *ALZ* Schütz τὸ 1803 γιὰ τὴν Halle ἔγινε καθηγητὴς τῆς Ρητορικῆς καὶ Ποιητικῆς. Ἀπὸ τὸ 1804 ἀρχιβιβλιοθηκάριος καὶ ἀπὸ τὸ 1817 διευθυντὴς τοῦ φιλολογικοῦ σεμιναρίου.

ADB, 5, 742-743, Bulling, *Die Rezenstenten*, I, 18-24.

Kind, Karl Theodor (1799-1868)

Νομικός, γνωστὸς κυρίως ἀπὸ τὴ μετάφραση ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν καὶ τὴ διάδοση τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ γραμματείας στὴ Γερμανία. Ἡ πρώτη του συλλογὴ ἐκδόθηκε ὡς τρίτος τόμος τῆς *Εὐνομίας* τοῦ Iken, Λειψία 1827. Ἄλλα ἔργα: *Neugriechische Poesien*, Λειψία 1833, *Neugriechische Chrestomathie*, Λειψία 1835, *Handwörterbuch der neugriechischen und deutschen Sprache*, Λειψία 1841, κ.ἄ.

ADB, 15, 744-745, Ibrovac, *Claude Fauriel*, κυρίως 211-213 καὶ passim.

Lüdemann, Georg Wilhelm von (1796-1863)

Συγγραφέας, ἔγραψε ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ ἐγχειρίδια νεοελληνικῆς γλώσσας. *Der Suliotenkrieg neben den darauf bezüglichen Volksgesängen. Ein Beitrag zur Geschichte des griechischen Freiheitskampfes*, Λειψία 1825· *Lehrbuch der neugriechischen Sprache*, Λειψία 1826 (μτφρ. ἀπὸ τὸ γαλλικὸ τοῦ J. David)· *Andruzzos der Livadier. Historischer Roman*, Λειψία 1826 (:1827).

DBA, 788, 87-90.

Noeldeke, Georg Justus Friedrich (1768-1843)

Γιατρὸς μὲ μεγάλη συγγραφικὴ δραστηριότητα στὸν ἰατρικὸ, λογοτεχνικὸ καὶ ἱστορικὸ τομέα.

ADB, 23, 759.

[Ο Bulling, *Die Rezensenten*, αποδίδει τὰ ἄρθρα μὲ τὶς ὑπογραφὰς S., S.P.F., S.R.R., στὸν Schneider, ἀριθμὸς καταλόγου συνεργατῶν 631. Στὸ χρονικὸ πλαίσιο ἀνταποκρίνονται δύο πρόσωπα· ἀκολουθοῦν βιογραφικὰ καὶ τῶν δύο].

Schneider, Karl Ernst Christoph (1786-1856)

Θεολόγος καὶ φιλόλογος, ἐκδότης τοῦ Αἰσώπου, καθηγητὴς ἀπὸ τὸ 1818 στὸ Breslau.
ADB, 32, 133-1

Schneider, Johann Gottlob (1750-1822)

Κλασικὸς φιλόλογος, πρῶτος κυρίως ἀπὸ τὸ λεξικὸ τοῦ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ποῦ ἀποτέλεσε τὴ βάση τῶν μεταγενέστερων λεξικῶν καὶ τοῦ λεξικοῦ τοῦ Γαζή. Εἶχε περιορισμένη ἀκαδημαϊκὴ δραστηριότητα, ἀπὸ τὸ 1814 διευθυντὴς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Breslau.
ADB, 32, 125-127.

Weiske, Benjamin Gotthold (1783-1836)

Φιλόλογος, καθηγητὴς ἀπὸ τὸ 1809 τοῦ σχολείου στὸ Meissen καὶ ἀπὸ τὸ 1819 τοῦ Πανεπιστημίου στὴ Λειψία, μὲ περιορισμένο συγγραφικὸ ἔργο. (Ὁ πατέρας τοῦ Benjamin Weiske (1748-1809), ἐπίσης φιλόλογος, ἰδιώτευσεν ἄσθενειαν ἀπὸ τὸ 1804· πρόκειται δηλαδὴ ἐδῶ μᾶλλον γιὰ τὸν γιό του).
ADB, 41, 550-551.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1

Νικόλαος Λογάδης πρὸς Ἄνθιμο Γαζῆ
10 Φεβρουαρίου 1801

KorrespondenzNachrichten.

Nicolaus Logadis, Professor der Mathematik zu Konstantinopel, für die Griechen, schrieb meinem lieben Griechischen Freunde Anthimus Gazi, Pfarrer bei der nichtunirten Griechischen Kapelle im Steierhofe, zu Wien, aus Konstantinopel unterm 10. Febr. 1801, alten Styls, unter andern Folgendes: »προσκυνῶ τὸν κύριον Ἄλτερ, καὶ εὐχαριστῶ αὐτῷ καὶ τῆς εὐνοίας καὶ τῆς τιμῆς ἔνεκα· εἰπέ αὐτῷ ὡς ἐκ μεροῦς μου

»Ἄλτερε, ἀρχαίων μελέτωρ, περὶ σεῖο μελήσει

Ἄλλοις, τοῖς νεότης ἀρχαῖσμοῦ προφέρει.»

Logadis braucht ein Wortspiel, und giebt mir das schöne Appositum ἀρχαίων μελέτωρ. Das dankbare Ausland scheint allerdings dieses mein litterarisches Verdienst anzuerkennen. Couvenient rebus nomina saepe suis. Dass ich mich für alte Monumente ungemein interessire, hat schon A. J., Silvestre de Sacy in seiner trefflichen Recension meiner Philologisch-Kritischen Miscellaneen im Magasin Encyclopédique, Tom. VI, Fol. Ff. p. 458 gesagt. »Il est sans doute fâcheux de ne pouvoir pas apprendre à M. Alter, et à tous ceux qui s' intéressent, comme lui, à la conservation des monumens de la littérature etc.« — Ich fahre nun in der Mittheilung der litterarischen Nachrichten fort: 'Ο κύρ ὁ Ἄθανάσιος Πάριος οὐδέν μου ἔτερον ἀπεκρίθη, εἰ μὴ τὰ ἐξῆς· περὶ δὲ ὧν ὁ προφέσσωρ (ich fragte nämlich durch Anthimus an, ob auf dem Berge Athos Griechische Handschriften mit Origenischen Zeichen, und ob Georgianische biblische Handschriften dort vorhanden wären) ἀπὸ τοῦ ὄρους ποθεῖ μαθεῖν, γράψω πάντως τῷ κύρ Νικοδήμῳ ἵνα ἐρευνήσῃ· ὅμως ἐγὼ ἐντεῦθεν ἀποκρίνομαι, ὅτι οὐδέν ἐκεῖ τοιοῦτον εὐρήσει. (Man vergl. meine Schrift Ueber Georgianische Litteratur. S. 25.) Γεωργιανικὰ δὲ ἴσως εὐρεθήσονται ἐν τῇ τῶν Ἰβηριτῶν, ἐπειδὴ Ἰβηρες (γεωργιάνοι) ἐκεῖ τὸ πάλαι κατώκουν· ἀλλὰ εἰ ἂν ὦσι, μόνον ἐκκλησιαστικά, ἤτοι εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν συντείνοντα.» Logadis ertheilt dem Anthimus von diesem Nikodemus folgende schätzbare Nachrichten in einer Note: ὁ κύρ Νικόδημος ἀνὴρ φιλολογώτατος ἐφυσιάζων εἰς τὸν Ἄθωνα, ὁ ἐκδοτὴς τοῦ ἐξομολογηταρίου, τοῦ θεοτοκαρίου, τοῦ ἀόρατου πολέμου, τοῦ νομικοῦ, τῆς θύρας τῆς μετανοίας, καὶ ἄλλων βιβλίων, ὅπου δὲν τὰ ἐνθυμοῦμαι· εἰς αὐτὸν ἔγραψον τῷ κύρ Ἄθανασίῳ νὰ γράψῃ, καὶ μὲ ὑπόσχεται ἐνταῦθα. Diese 5 Werke des Nikodemus, ἐξομολογητάριον, θεοτοκάριον, ὁ ἀόρατος πόλεμος, τὸ νομικόν, ἡ θύρα τῆς μετανοίας sind mir nie vorgekommen. Logadis giebt ferner Nachricht von seinem vollendeten und verschönerten Werke δοκίμιον τῆς νέας ποιητικῆς, eine Probe der neuen Poesie, welche zu Wien gedruckt werden soll, und äussert sich darüber so: »Τὸ δοκίμιον τῆς νέας ποιητικῆς περαιωθὲν σὺν θεῷ καὶ καλλωπισθὲν, ὡς ἀνήκει, θέλει τῇ σταλθῆ ἄμέσως· διότι κατὰ τὸ παρὸν ἐκ διαλειμμάτων εἰς αὐτὸ καταγίνομαι, ὡς μὴ εὐχαίρων ἀρκετά.» Logadis schreibt weiter: Τὸ βιβλίον, ὅπου ἔχει τὰ σημεῖα τὸ κρατῶ ἔως

δευτέραν της ἀπόκρισιν· διότι ὄντε· ἐδὼ κάποιο περιηγηταί Ἕλληνοι τὸ εἶδαν καὶ τὸ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν κεκτημένον διὰ τὰ ἀγοράσασιν· πλὴν διὰ χατιρίμου τὸ ἀφίνει ἀκόμι. Vermuthlich wird dieses seltene Mskpt, welches reisende Engländer, die es bei dem Besitzer gesehen haben, gern gekauft hätten, nach Wien kommen. Ich habe dem HofRath Eichhorn, unterm. 10. December 1800, eine Anzeige von dieser seltenen biblischen HandSchrift geschickt. Περί δὲ τῆς χειρογράφου ἀποκαλύψεως εὐθύς, ὅπου ἀνέβω εἰς τὸ χωρίον θέλω ἐρωτήσω κάποιον μοναχὸν λογώτατον ὅπου διέτριπεν εἰς τὸ ἐκεῖ μοναστήριον, καὶ εἴτι μάθω εὐθύς σας τὸ σημειῶ εἰς ἐν ἔχου στὸν χαρτάκι καὶ ἴσως προφθάσει τὴν πόσταν. Die genauere Anzeige der Griechischen HandSchrift von der Apokalypsis wird jedem biblischen Litterator sehr angenehm sein. — Nikolaus Logadis ist übrigens zu Konstantinopel geboren und 35 Jahr alt. Nikodemus ist auf der Insel Naxos geboren und 64 Jahr alt.

Wien, am 21. März 1801.

F. K. Alter.

Allgemeiner Litterarischer Anzeiger, 55, 10 Ἀπριλίου 1801, στ. 513-515.

2

Νικόλαος Λογάδης πρὸς Ἄνθιμο Γαζή
23 Ἰουλίου 1801

Aus einem Briefe des Professors Nicolaus Logadis, an den Archimandriten Anthimus Gazi.

Constantinopel, am 23. July 1801.

»Ἐλαβον ἀπόκρισιν Πάτμοθεν ἀπὸ κάποιον Ἰάκωβον, τὸν ὁποῖον ὑποχρέωσα ἔκ τότε νὰ ἐρευνήσῃ περὶ τῆς ἀποκαλύψεως (ich liess ihn nämlich durch den Anthimus Gazi um die Auffindung der eigenhändig vom heil. Johannes geschriebenen Apokalypsis, welche zu Pathmos in einem Kloster existiren soll, ersuchen), καὶ ὁ ὁποῖος μοι ἀπεκρίθη, ὅτι παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἐτέρους δύο, καὶ ἠρεύνησαν ἀκριβῶς, ἀλλ' ἐστάθη ὁ κόπος τοῦ μάταιος. (Leider ist nichts gefunden worden.) Κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ ἁγίου Ἄλτερ (ich liess ihm meine Vermuthung anzeigen, dass auch Griechische Codd. von der Septuaginta mit Origenischen Zeichen zu Pathmos vielleicht existiren dürften) πᾶς τις εἰκάζει, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἦτον ἐκεῖ τοιαῦτα χειρόγραφα. ἀλλ' οἱ ἀρχαῖοι τοῦ μοναστηρίου οἰκίητορες ἄνθρωποι χωρὶς πνεύματα φωτισμένα, ἴσως καὶ νὰ τὰ ἐμεταχειρίσθησαν εἰς τὰς πλέον εὐτελεστέρας ὑπηρεσίας των. ἐνδέχεται καὶ οἱ λησται τῆς ἐλλάδος, οἱ περιηγηταί φραγγευρωπαϊοί, νὰ τὰ ἐσήκωσαν.« Wenn Letzteres, die Wegschleppung Griechischer Mskpte, von Europäischen Reisenden geschehen wäre, so hätte die biblische Kritik doch noch eine Ausbeute zu erwarten.

In demselben Briefe zeigt Nicolaus Logadis noch an, dass ein Grieche zu Konstantinopel die Schrift des Justus Lipsius de constantia, περὶ εὐσταθείας, ohne Anzeige des Uebersetzers besitze; er wünscht diese schöne Schrift von neuem auflegen zu lassen. Welcher Litterator kann über diese Griechische Uebersetzung des Justus Lipsius nähere Auskunft ertheilen?

Allgemeiner Litterarischer Anzeiger, 144, 21 Σεπτεμβρίου 1801, στ. 1379.

3

Ἄδαμάντιος Κοραΐς πρὸς Ἄνθιμο Γαζῆ
20 Αὐγούστου 1801

Der berühmte Gräcist Coray, welcher eine sehr schöne Ausgabe des Hippocrates, Griechisch mit der Französischen Uebersetzung, zu Paris 1800. 8. in II Bänden heraus gegeben hat, deren erster das Griechische, welches er mit zwei Pariser HandSchriften verglichen hat, mit der Französischen Uebersetzung, und der zweite schätzbare Noten enthält, schrieb an Anthimus Gazi, aus Paris, vom 20. August 1801: »Καὶ ἐγὼ πολλὰ ἐπεθύμουν τὴν διγλωττον ἔκδοσιν τοῦ Στράβωνος. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ἔκδοσις ἔχει χρεῖαν καὶ πόνοῦ καὶ χρόνου μακροτέρου παρὰ τὴν ἀπλὴν μετάφρασιν, ἣτις καὶ καθ' αὐτὴν εἶναι ἔργον πολλῆς καὶ ἐπιπόνου σκέψεως, καὶ διὰ τὰ συχνὰ γράφικα ἁμαρτήματα, αἴτια ἀσαφείας εἰς πολλοὺς τόπους, καὶ διὰ τὰς σημειώσεις, τῶν ὁποίων καὶ αὐτοὶ πολλάκις οἱ σαφεῖς τόποι χρεῖαν ἔχουσι, διὰ τὰ ἐμφανισθῆ ἢ πρὸς τὰς παρατηρήσεις τῶν νεωτέρων σχέσις αὐτῶν. Ὅθεν ἀνάγκη εἶναι κατὰ τὸ παρὸν νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν μετάφρασιν, καὶ μάλιστα' ἐπειδὴ ταύτην μόνην ζητοῦσιν οἱ κρατοῦντες. Ὀλίγον φροντίζουσιν οἱ Γάλλοι περὶ τῆς γλώσσης τῶν θεῶν.

Allgemeiner Litterarischer Anzeiger, 169, 5 Νοεμβρίου 1801, στ. 1628.

4

Νικόλαος Λογάδης πρὸς Ἄνθιμο Γαζῆ
28 Ἀπριλίου 1802

H. Nicolaus Logadis, griechischer Lehrer der Mathematik zu Constantinopel, schrieb von daher unterm 28sten April d. I. dem griechischen Pfarrer zu Wien H. Anthimus Gazi: »μοι γράφει ἓνας φίλος ἀπὸ τὴν Κόρινθον, ὅτι οἱ Ἄγγλοι κάμνουν μεγάλα δι' ἀδείας τῆς Πόρτας ἀνακαλύμματα. Εὗρον τεθαμμένον εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς ἓν ἄγαλμα μιᾶς γυναικός, ἀντικρὺ τῆς ὁποίας ἔνα γαιίδαρον μ' ὅλα τὰ ἐργαλεῖα του τόσον ζώντανα ὅπου τοὺς πάντας ἐξέπληξεν. Εὗρον τὸ φανάρι ἢ τὸ λυχνάρι τοῦ Δημοσθένους. Καὶ εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἐξέσκαψαν τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς Δήμητρας, τὸ ὁποῖον διὰ τὸ εἶναι ὑπερμέγεθες πάσχουν νὰ τὸ διαχωρήσωσιν εἰς δύο διὰ νὰ ἐμπορήσωσιν τοιουτοτρόπως νὰ τὸ σηκώσωσιν. Ὅλα τὰ ἐρίπια καὶ τὰ πεσμένα τείχη τῆς πόλεως τὰ γεωρυχοῦσι, καὶ εἶδεν ὁ ἥλιος πράγματα ἀξιολογώτατα.«

Annalen der Literatur und Kunst, IB 6, Μάιος 1802, στ. 46.

5

Νεκρολογία Μανουήλ Τενεδίου
† 15 Ἰουνίου 1802

Necrolog.

Den 15ten Juny 1802, starb zu Wien am Nervenfieber Emanuel Sares, Medicinae Candidatus, alt 24 Jahr. Emanuel Sares wurde geboren zu Tenedos. Nicht, wie Hr. Prof. Alter sagt, im Octoberstück 1800 des allgemeinen lit. Anz. N. 165. S. 1624. »Manuel Tenedius aus Sera.« Μανουήλ Σ. Τενεδίου διατριβή εἰς Θουκιδίδην καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας ἐπιτομή. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας παρὰ τῷ Φράντζ Ἀντωνίῳ Σχραιμβλ 1799. 8. 101 S. Dieser in gelehrts-griechischer Sprache geschriebene Commentar über Thucydides und seine Geschichte, enthält die treflichsten Anmerkungen, die von einer seltenen Bekanntschaft mit Classikern zeugen. Dieser für die griechische Literatur zu früh verstorbene Gelehrte hinterliess einige Handschriften, die im Druck erscheinen werden. Ἱστορία περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ φωτός, historia de effectibus lucis. Χυμικὴ φιλοσοφία ἢ στοιχειώδεις ἀλήθειαι τῆς νεωτέρας χυμικῆς νεωτέρᾳ τινὶ μεθόδῳ τεταγμέναι ὑπὸ Α. Φ. Φουρκροά, ἱατροῦ καὶ διδασκάλου τῆς χυμικῆς ἐν παρισίοις. Chymica Philosophia seu elementares veritates neotericae Chymiae nova methodo ordinatae ab A. I. Fourcroy, Medico et Chymiae professori Parisiis. Zu einem dritten Werke, über griechische Alterthümer, und über die Feste der Griechen, ἐορτολόγιον, hat er nur einige Materialien hinterlassen.

Annalen der Literatur und Kunst, IB 14, Ἀπρίλιος 1803, στ. 91.

6

Νικόλαος Λογάδης πρὸς Ἀνθιμο Γαζῆ
Ἰανουάριος 1803

Aus Constantinopel von Hrn. Nicolaus Logadis an Hrn Anthimus Gazi, geschrieben in Januar, und bekommen den 10. Februar alten Stils.

«Τὴν τυπογραφίαν μας τὴν εἶχον κλεισμένην πρὸς καιρὸν οἱ ἐπίτροποι καὶ τῶρα πάλιν τὴν ἀνοιξαν· πολλὰ μελετοῦν διὰ τὴν βελτίωσίν της, μὰ νὰ ἰδοῦμεν. — Περὶ τῆς τοῦ ὄρους σχολῆς ἔγινε μελέτη τοῖς πρὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ἀκόμι δὲν ἦλθεν εἰς τέλος τὸ πρᾶγμα, κατὰ τοὺς μεγάλους στοχασμούς, ὅπου αὐτοὶ ἐσχημάτησαν. ὄθεν δὲ κατὰ τὸ παρὸν ἐδιώρισαν ἓνα καποῖον Ἀθανάσιον, διὰ νὰ παραδίδη τὰ μαθηματικὰ μόνον, τὰ ὅποια καὶ ἐπαγγέλεται, καὶ τῇ ἀληθείᾳ, ἢμπορεῖ νὰ τὸ καταφέρῃ· ἢξέυρω τὸν ἄνδρα. εἶναι τῆς Πίζας μαθητῆς, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν φέρεται νὰ εἶναι καθόλον ἀμύητος· ἢ ἐκκλησία εἶναι ἐν βαθείᾳ εἰρήνῃ, πρὸς τὸ παρὸν.»

Annalen der Literatur und Kunst, IB 15, Μάιος 1803, στ. 120.